

566

Preis 40 Heller.

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартална 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

III. рік. Ч. 53.

Відень, 27 серпня 1916.

Ч. 113.

Російські Українці в обороні австрійських Українців і проти політики російського правительства в Галичині.

Рівно рік тому, а саме дня 27 (14) серпня 1915 р., депутація українських громадських діячів, зложена з дд. С. Русової, Ф. Матушевського та члена до Державної Думи від Києва С. Іванова, мала авдієнцію у російського міністра просвіти графа Ігнатєва та вручила йому широкий меморіал про шкільництво на Україні. Крім того група українських громадських діячів, видавці та співробітники спинених розпорядком російських властей українських періодичних видавництв, — звернула ся з меморіалом до російського міністра внутрішніх справ у загальних українських справах, а спеціально в справі українських видавництв.

В обох сих меморіялах становище української справи в Росії розглядаєть ся в звязку з становищем українського національного життя перед війною в Галичині, на Буковині й Угорщині. В меморіялах наводять ся між иншим умови, в яких австрійські Українці дійшли до високого ступня національного розвитку, робить ся огляд їх культурних придбань і описуєть ся руйнуюча робота, довершена Росією в часі окупації Галичини й Буковини. Загалом обидва меморіяли дають цікавий матеріал для познайомлення з культурним життям австрійських Українців і денаціоналізаторською політикою „освободительки“ Росії й ми передаємо тут зміст відповідних уступів з обох документів, складаючи з уривків заокруглену цілість. Є се один з причинків до вияснення становища російських Українців по той бік боевої лінії в сій війні.

* * *

Велика світова війна, в якій бере участь Росія, ведесть ся під гаслом визволення малих народів від гнету імперіалістичної політики великих національних організмів. Але в відношенню до українського народу в межах Австрії війна вже в перших місяцях прибрала не визвольний, а завойовницький характер. Свободою обдаровано лиш ту незначну частинку населення (москвофілів), котра стояла на боці від активної роботи на користь краю і ідеологія котрої, обмежуючи ся племінними й віроісповідними симпатіями до Росії, не рахувала ся з безпосередніми потребами й інтересами широких мас свого народу. Головні сили галицької інтелігенції та широки верстви народу опинили ся перед переслідуваннями й підозрін-

нями в зраді Росії, хоч вірними їй вони не могли бути, не зраджуючи своєї власної держави. Кара за сю „провину“ спала на всі прояви українського національного життя в Галичині, на українську культуру та її головний знаряд — мову.

Українська інтелігенція в Росії віддавна з цікавістю та глибоким співчуттем обсервувала хід національного відродження австрійських Українців, які на ґрунті загально-державних конституційних свобод осягли високий рівень розвитку в області національної школи, науки й літератури, придбали значний політичний вплив у своїм краю та зміцнили економічне становище свого народу шляхом широкої організації кооперативів, а разом з тим, завдяки зростови національної свідомости, охоронили свій народ від денаціоналізації його з боку сильніших культурно й політично націй — польської та німецької.

В той самий час, як австрійські Українці мали змогу розвивати своє національне життя, в Росії українство переслідувало ся, а наслідком сеї політики російського правительства було відтягненне російсько-української інтелігенції до літератури та преси сусідньої Галичини, де українська мова користала з усіх прав і служила органом громадського й політичного життя населення від низів до вищих верств інтелігенції. Для Галичини участь російських Українців у науковій і літературній роботі була додатним явищем, але російська Україна тратила через се деяку частину інтелігентних сил і все більше відставала культурно й економічно.

Чим більше умови для громадської діяльности в Росії гіршали, тим більше переслідувано українство. Галичина з її свободним національним життям стала видавати ся російському правительству гніздом чужоземної політичної інтриги проти „руської“ національної єдности, сею інтригою поясняло ся й саме походження українського руху. Вороги українського руху не рахували ся з загально відомим фактом, що український рух зродив ся на російській Україні та вже звідси перейшов до Галичини, котра вже потім зробилась осередком української культури, коли її розвиток був неможливий в Росії. Через таке оцінюванне значіння Галичини для українського руху українське питання перестало бути питанням внутрішньої політики Росії та перейшло в область міжнародніх відносин.

Львівська державна
наукова бібліотека
II

Пришла окупація східної Галичини. Представники російської влади перший раз зіткнули ся тут з українською національною культурою в реальних формах широкого політичного та громадського життя і відповідно до традицій внутрішньої російської політики, перенесених в Галичину, сю культуру призначено на цілковите знищення: всі періодичні видання в українській мові (коло 50) спинено, українські друкарні, книгарні, бібліотеки, музеї, економічні товариства, школи від низших до вищих і інші інституції замкнено, публичне уживання української мови зачато переслідувати, накінець супроти населення, що виявляло здивованне з приводу грубого ламання привичних форм місцевого життя, вжито репресій: тисячі людей, котрі завинили тільки в тім, що почувались Українцями, вислано у внутрішні губернії Росії та на Сибір. Коли до війни українська інтелігенція в Галичині осуджувала російську політику в українським питанню, тепер, відчувши на собі ріжнородні заходи обрусіння, все галицько-українське населення перейняло ся рішучо негативним відношенням до нового режиму та до його представників.

Інакше цілком відношення зустрічає в тійже східній Галичині польська частина населення. Національне життя Поляків не знало таких тортур, як життя Українців. По короткій перерві зайняті польські школи одержали дозвіл на функціонування, польська преса й польські інституції живуть повним життям, творячи ілюзію культурної та політичної переваги Поляків у краю. Потерпів під культурним оглядом таким чином лишень український народ, визволення якого було ніби одним з завдань війни...

Коли й далі буде вести ся така політика, не буде дивним, що для значної частини галицьких Українців перехід до польського табору стане засобом увільнити ся від національного утиску й заразом зайняти кориснішу позицію з огляду на покровительство, якого зазнає від російських властей польський елемент. Історія Росії має вже приклади масової польонізації Українців під натиском релігійних і національних переслідувань, — було се минулого століття в Холмщині. Коли повторення сього історичного факту вважається небажаним, треба переіменити національну політику в Галичині в напрямі узнання за українською культурою в усіх її формах права на існування.

Підставою національної культури є народня школа. Організацію народнього шкільництва в східній Галичині поставило російське правительство на чергу. Коли заходи в сій справі не відповідатимуть бажанням населення, се стане на довгі роки джерелом невдоволення, а для держави сотворить новий матеріал до ріжного роду ускладнень у сфері національних відносин. З огляду на умови свого історичного існування Галичина вимагає у відношенню до себе ще більшої обережності в заходах внутрішньої політики ніж корінна Україна. Перенесення до Галичини засад московського націоналізму, котрі становлять підставу офіційного світогляду в Росії, викличе таке круте ламання місцевого устрою національного життя, котре відібеть ся на культурнім рівні галицької України найшкідливішим способом.

Українська школа для Галичин й Буковини не є проблемою педагогії, не абстрактна теорія, не мрія, а вже досягнутий ідеал, живий і дійсний факт, який увійшов уже в місцеві побутові умови. Поставлена силою обставин під безпосередній вплив чужих культур — польської, німецької, румунської й

угорської, — закордонна Україна, позбавлена майже інтелігенції, находила ся під загрозою цілковитої денационалізації й розпливу в масі сильніших під культурним і політичним оглядом народностей.

Але в межах Австрії відносно сприяючі умови політичного життя дали можливість українській інтелігенції організувати інтензивну роботу для культурного й економічного піднесення свого народу, а завдяки тому, що ся робота провадила ся на національнім ґрунті, в рідній українській мові, вона не тільки оберегла галицько-буковинську Україну від денационалізації, але противно зміцнила національну свідомість народу, піднесла загальний рівень його громадського життя і сотворила протягом півстоліття яскраву своєрідну культуру з значним розцвітом літератури, науки та штуки в українських формах. Одночасно національний рух на австрійській Україні поклав міцні підвалини для духового й економічного визволення народніх мас від чужого визиску.

Галицько-буковинські Українці, з досвіду знаючи велику просвітну силу народньої мови, не можуть бути байдужими до таких реформ в області народньої просвіти, котрі не зберігали б в усій повноті сеї найпевнішої підстави просвіти. Треба взяти на увагу й се, що посідання національної школи не легко дістало ся Галичанам. Польонізаторська політика в східній Галичині й німецько-румунські впливи на Буковині вимагали довгої й упертої боротьби українського населення за права рідної мови та за здобуття національної школи. А що центральне правительство у Відні та краєва польська адміністрація у Львові не охоче йшли на зустріч домаганням Українців у шкідливій області, повстав широкий рух на користь організації ріжного роду приватних українських шкіл. Безприкладним напруженням енергії, невинуючою працею інтелігенції й народніх мас, видатком великих матеріальних засобів, зібраних буквально сотиковими жертвами, галицько-буковинська Україна осягнула доволі широку сіть народніх і середніх шкіл з українською викладовою мовою, удержуваних почасти коштом держави, почасти приватними коштами.

Зріст просвітних засобів у близьких для народу формах має своє завершення в українських катедрах (16 катедр) у львівським університеті, розвинення яких у повний університет здержувало ся лише протиділаннем Поляків, ворожих зростови української культури.

На черновецьким університеті також читають ся курси по українськи.

Величезний вклад духових і матеріальних сил на сотворення національної школи зробив сю школу нерозривною частиною культурного життя українського населення Галичини й Буковини й позбавити Галичан їх національного надбання — се передовсім було б рівнозначне знищенню оводів їхньої довголітньої боротьби за свої національні права, за рідну мову, за доступ до просвіти.

Відповідно до офіційних дат в 1911 р. було в Галичині 2514 народніх шкіл з українською викладовою мовою, а крім того в 1042 школах українська мова була обовязковим предметом науки. На Буковині початкових українських шкіл було 216, а в 23 школах українська мова була предметом науки.

Що-ж до середнього шкільництва — в Галичині державних гімназій з українською викладовою мовою було 7, а крім того 3 гімназії й 7 учительських семінарій мішаних, польсько-українських (утраквістичних). На Буковині була одна україн-

ська гімназія, 2 мішані, українсько-німецькі, й одна учительська семінарія. Приватними коштами удержували галицькі Українці 6 клясичних гімназій (5 хлопчачих, одну дівочу), одну реальну школу, жіночий ліцей, 4 жіночі учительські семінарії й кілька виділових і народніх шкіл.

Про українські катедри на університетах була вже згадка.

Вінці в області позашкільної освіти працювала приватна громадська організація „Просвіта“. Се товариство видавало популярні книжечки по різних галузях знання, основувало сільські читальні та бібліотеки, улаштувало реферати, відчити, курси для неграмотних, пригтовляючи курси до середніх шкіл, вищі курси народньої просвіти і пр. „Просвіта“ налічувала в Східній Галичині 2611 читалень з 130.000 членів.

Таким чином дві невеликі області, простороню рівні приблизно двом російським губерніям, з 4 міліонами української людности, мали майже 3000 народніх шкіл і 33 різного роду середніх шкіл з українською викладовою мовою, не рахуючи чужомовних шкіл, де українська мова є лише предметом науки, а крім того мали широку громадську організацію для позашкільної просвіти. Вже отсі дати показують, як глибоко увійшла в плоть і кров галицько-буковинських Українців свідомість необхідности національної школи й віра в її могутню просвітню-культурну силу.

І дійсно, лиш завдяки школі з галицького хлопа, забитого та приниженого з початку кріпацтвом, а потім важким економічним гнетом, поволі розвинув ся горожанин свого рідного краю, свідомий своїх прав, з змаганням до просвіти; раціональна постановка народньої просвіти підготовила ґрунт для економічного піднесення народніх мас у Галичині через різного роду кооперативи й раціоналізацію господарства. Загалом можна сказати, що успіхи своєї боротьби з важкими економічними умовами та свій розмірно високий культурний рівень, особливо в порівнянні з населенням сусідніх волинської та подільської губ., завдячують галицькі Українці просвіті в рідній мові.

Угорська Україна також заслуговує на велику увагу як доказ корисности й необхідности просвіти в національних формах, хоч і доказ „на-відворот“.

Під гнетом малярського націоналізму тут не міг розвинути ся національний рух у формах, властивих місцевій галузі українського племені. Місцева інтелігенція, не виключаючи духовенства, майже цілком змаляризована, для того правительственна політика не зустрічала ніякого опору в національній свідомости угорської України. Правительственна школа в угорських Українців виключно малярська, навіть наука релігії останніми часами відбуваєть ся в малярській мові. Існують приходські школи, що поволі упадають, але й в сих школах подаєть ся лише церковна грамота й рідна мова учеників фактично не має в них примінення. Наслідком сього угорська Україна, в порівнянні з Галичиною та Буковиною, визначаєть ся низьким культурним рівнем місцевого українського населення, цілковитою його економічною безпорадністю та швидким процесом денационалізації, що протягом минулого століття відірвала велику частину Українців від рідного племені.

* * *

Такий зміст обох меморіалів у тих частях, які відносять ся до австро-угорських Українців. На кінці містять меморіали

постуляти до правительства, між якими знаходимо таке щодо австрійських Українців:

Домаганне повороту до громадської роботи вивезених галицьких Українців; відновлення в Галичині та на Буковині в попереднім виді українських народніх і середніх шкіл, повернення учительським семінаріям і курсам українського характеру та відновлення у львівським університеті лекцій на українській мові й заведення нових українських предметів в університетських програмах; повернення діяльности „Просвіти“ й інших українських громадських організацій з просвітними й науковими цілями.

Росія і славянство.

Куплені ціною страшних жертв успіхи російського війська в Галичині цілком запаморочили голови московських націоналістів. Величезні простори земель Росії на захід від Двини, Буга та Стоходу ще в руках центральних держав; у Галичині ще Львів не здобутий і Перемишль не zagrożений, а московські шовіністи вже святкують перемогу та мріють про захоплення й підбитте славянських країв. „Що ми тепер зломимо германізм і може зломимо назавжди, про се вже ніхто не має жадного сумніву“, пише „Колоколь“, який в останнім часі присвячує дуже багато уваги національному питанню, „а тоді відкриєть ся широкий простір для славянської діяльности та славянського самоозначення“...

„Яку-ж форму прибере ся діяльність і се самоозначення?“ — запитує реакційно-націоналістична часопись. На се запитання дав відповідь ще московський поет Пушкин, гадаючи, що всі славянські народи повинні злити ся в московським морі. Тогож самого погляду на славянське питання з більшими чи меншими відмінами держать ся московські націоналісти й тепер. Славянство — се ми, гадають московські націоналісти та признають право окремих славянських народів на існування лише настільки, наскільки вони готові служити так, як Серби, інтересам московського войовничого націоналізму.

Право Поляків на самостійне національне існування офіційно-націоналістична Росія признала лише тоді, коли сподівала ся від них помочи в боротьбі проти центральних держав. Тойже самий „Колоколь“ пише: „Вдарила буря й обидва народи (Поляки й Москалі) поєднали ся. Поєднали ся без сумніву. Ми не говоримо тут про виїмки, про зрадницьку політику таких окремих одиниць польського народу, як Парчевський і Лемпідкий, як політикуючі групи галицьких Поляків, такі виїмки завжди можливі. Але в своїх масах польський народ став без сумніву по наших боці, без сумніву приєднав ся до славянства“. Отже стати по боці Росії, яка гнітить у своїх межах десятки міліонів Славян, Українців і Білорусинів, значить по думці московських націоналістів стати по боці славянства.

Українцям „Колоколь“ не лише не хоче признати жадних національних прав, а навіть називає їх призраливо „хохлами“: „та й який же сумнів тут може бути, коли столиця нашої теперішньої Хохландії — Київ був першою столицею російської держави?“ пише орган російських шовіністів.

Гноблячи так Українців у межах держави, Росія стараєть ся втягнути ранійше чи пізнійше в межі царської

в'язниці й інші славянські народи, припинити таким робом їх боротьбу за власний національно-культурний розвиток і поставити на службу російського імперіялізму. „Ми гадаємо — пише „Колоколь“, — „коли буде одна славянська держава й одна славянська влада, котра забезпечить усім славянським народам цілковиту можливість культурної „гризні“ між собою, але не буде давати їм можливості зброїти ся для політичної боротьби“... тоді зменшить ся й культурна „гризня“ та будуть „на всіх язиках усі мовчати“, як казав батько Шевченко.

Московські шовіністи з „Колокола“ говорять таким робом досить відкрито про свої пляни. З початку вони хочуть позбавити славянські народи їх державної й політичної самостійності, а потім припинити і їх різноманітний національно-культурний розвиток, який вони призирили називають „культурною гризнею“. Те, що в грубій формі виголошує „Колоколь“, висловлює в більше дипломатичній формі й „Новое Время“, про що ми писали вже в попереднім числі. Гадаючи, що кінець війни вже недалеко, російське правительство призначило міністром заграничних справ справжньо-московського „Славянина“ — Штюрмера. Націоналістична преса Росії гадає, що йому доведеть ся розв'язати славянське питання в Австро-Угорщині; а „Колоколь“, як бачимо, сподівається, що Росія по війні зможе перевести „обеднання цілого славянства“.

Чим загрожує славянству обеднання в межах реакційно-націоналістичної Росії, розуміють усі славянські народи, не заражені хворобою русофільства. Тому всі славянські народи поза межами Росії з виймкою запоморченої манією власної великості Сербії виступили по боці центральних держав проти Росії. І 30 мільонів російських Українців, що так довго терпіли нелюдський гніт Росії, мусять знати дуже добре, яка небезпечна була-б для славянства та цілого культурного світа перемога Росії в сій війні. Часописи приносили нераз відомости про виступи Українців проти російського націоналістичного правительства; а коли Українців позбавлено всякої можливості виступити активно проти хижацьких плянів Росії в часі війни, в усякім разі вони не зробили жадного добровільного руху, щоб допомогти Росіянам.

Не зєднання вільних ще славянських народів під владою деспотичної Росії, а увільнення славянських і неславянських народів з російського ярма хочуть Українці.

М. Троицький.

Українська устна словесність в українській літературі й голосах чужинців.

Етнографія — наука ще недавня, бо її початки ледви сягають другої половини XVIII ст., а розвинула ся вона вповні аж у минулім, XIX століттю, але її значінне дуже велике, бо вона не тільки викликала переверот у життю цілого ряду менших і більших народів, спонукуючи їх національне відродження, але й мала рішучий вплив на літератури в цілій Європі, давши основу в них романтичному напрямови, з якого розвив ся опісля реалістичний напрям. Українська етнографія, не вважаючи на те, що український народ позбавлений вищих культурних верств і державної організації та зв'язаних з нею

культурно-наукових інституцій, які підпирали-б постійно його культурно-наукові змагання, не тільки не полишила ся по заді в сїм загальнім поході, але в невіднім напрямі вибила ся наперед і випередила інші народи*, через що й її заслуги ще тим більші. Яку саме участь узяла українська етнографія, докладнійше говорячи, українська народня поезія в тім загальнім поході, про се най посвідчать оті факти, які наведу для прикладу по можливості в як найкоротшій формі.

Українська народня поезія почала пробивати собі дорогу до літератури ще в XVIII ст. Крім цілого ряду пісень, зложених чистою народньою мовою, а надрукованих у ріжних збірниках усуміш із російськими піснями, або видобутих із рукописів і оголошених аж остатніми літами, добачуємо вплив народньої поезії вже на українським філософі Г. Сковороді. Його пісня: «Ой, ти птичко желтобока» — уложена на народній основі. В його творі: «Разговоръ дружескій о душевномъ мирѣ» полишали ся виразні сліди народніх оповідань. Подибують ся у нього також українські пословиці та вірування. У творах другого тогочасного письменника, Некрашевича, подибуємо також народні впливи, особливо вірування. Визначають ся тим особливо його вірші «Исповѣдь» (1789) та «Ярма-рок» (1790). Та найсильніший слід витиснула народня поезія на батьку нової української літератури, Івані Котляревським. У його головнім творі «Енеїді» розсипані густо ріжні народні звичаї, ігри й забави, вірування, ліки, танці, потрави. В однім місці маємо вичислені історичні пісні, співані в часах поета:

Про Сагайдачного співали,
Либонь співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандрував козак всю ніч,

* Для порівняння наведу тут деякі важніші видання. Перший, хто звернув увагу на народні (шотландські) пісні, се Макферсон-Персі зі своєю книжкою „Reliques of ancient english Poetry“ (1765). Далі пішли німецькі пісні Гердера (1778—1779); шотландські баллади Вальтер-Скота (1802—1803); німецькі пісні Брентана й Арніма (1806); сербські пісні В. Караджіча (1812, 1817—1818, 1823); ряд праць братів Грімів, що мали великий вплив також на інші народи: Die Kinder- und Hausmärchen (1812—1822), Deutsche Sagen (1816—1818), Deutsche Rechtsaltertümer (1828), Deutsche Mythologie (1835); московські пісні Кіпрі Данилова (1818); українські пісні кн. М. Цергелева (1818); чеські пісні Челяковського (1822—1827); українські пісні М. Максимовича (1827, 1834, 1849); українські й польські пісні Вацлава з Олеська (1833); українські пісні І. Срезневського (1833—1838); опис українського весілля О. Лозинського (1835); українські пісні П. Лукашевича (1836); українські пісні в Русалці Двістрівій (1837); польські й українські оповідання та перекази К. Вуйціцького (1837); польські пісні Ж. Павлі (1838); українські пісні Ж. Павлі (1839—1840); сербські пісні Мілошиновича (1837); польські пісні Конопки (1840); українські приповідки Г. Лькевича (1841); українські пісні А. Меглинського (1854); українські пісні й оповідання в „Запискахъ о Южной Руси“ Куліша (1855—1856); українські пісні М. Костомарова в збірнику Д. Мордовця (1859); „Сказанія рус. народа“ Сахарова (1838); московські пісні П. Кіреєвського (1860); московські пісні Рибнікова (1861); Безсонова „Калѣки перехожіє“ (1861); українські пісні Я. Головацького почали друкувати ся в „Чтеніяхъ“ 1863. Зі збірок інших народів хочу ще зазначити: німецькі пісні Ерляха (1834—1837); Фірменіха (1843); Улянда (1844); французькі збірки: бретонські Де ля Вільмарка (1839); Шанфлері (1860); провансальські Арбо (1862); Піймегра 1865); італійські збірки: Томазео (тосканські, корсиканські, ілрійські, грецькі, 1841); Biblioteca delle tradizioni popolari sicil. Д. Пітрѣ (від 1870) і т. д. Про обєм і значінне української етнографії можна поінформувати ся з отсих праць: В. Грінченко, Литература украинскаго фольклора. 1770—1900 (1901 р.). — А. Пышинъ, Исторія русской этнографіи (4 томи; том 3: Этнографія малорусская). — Н. Сумцовъ, Современная малорус. этнографія (часть I, 1893; часть II, 1897). — О. Огоновскій, Исторія литературы руской, часть IV (1894). — М. Сумцов, Малюнки з життя українського народного слова (Сборникъ Харьков. Историко-Филологическаго Общества, т. XIX, 1910). — Погляд на загальну етнографію можна виробити собі найдідше на підставі якогось німецького підручника, напр. R. F. Kaindl, Die Volkskunde. Ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode (1903).

Полтавську славили шведчину,
І неня як свою дитину
З двора проводила в похід,
Як під Бендерю воювали...

У другім місці поет згадує цілий ряд казок, які очевидно знав добре:

Котигорох, Іван Царевич,
Кухарчич, Сучич і Налетич,
Услужливий Кузьма Демян,
Коцій з прескверною Ягою
І дурень з ступою новою,
І славний рицарь Марціпан.

Згадують ся ще казки і в інших місцях. У драматичних творах І. Котляревського полишила народня поезія також глибокі сліди; його «Москаль Чарівник» оснований на народнім оповіданню, а в «Наталці Полтавці» побіч ріжних дрібниць приводять ся цілі народні пісні.

Твори другого визначнішого письменника, Гр. Квітки-Основ'яненка, пересякнені також наскрізь народньою поезією. Я не можу вдавати ся тут у подробиці, зазначу лише що найважніше. Отже оповідання: Мертвецький Великдень, Підбрехач, На пуцанне як завязано, Пархимове сніданне — засновані на народніх темах. Конотопська відьма оперта на народніх віруваннях. В Марусі маємо цілий весільний обряд, похоронний і народне лічення. У Сватанню на Гончарівці, Козир дівці, От тобі скарб і деяких інших маємо відгуки ріжних звичаїв і пісень.

Під яким сильним впливом народньої поезії стояв Т. Шевченко, про те знаємо не лише з його дневника, але й від його знайомих. Він записував пісні, співав їх радо й дуже часто бували вони його одинокою розрадою в сумнім життю. Через те в його поезіях не тільки згадують ся пісні, але декуди наводять ся чи в оригіналі, чи в перерібі. Його Перебендя

Сяде собі, заспіває:
Ой, не шуми, луже!..
Заспіває про Чалого —
На Горлицю зверне;
З дівчатами на вигоні
Гриця та веснянку,
А у шинку з парубками
Сербина, Шинкарку;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) —
Про тополю, лиху долю,
А потім: У гаю;
На базарі про Лазаря,
Або щоб те знали,
Тяжко, важко заспіває,
Як Січ руйнували...

У поезіях Т. Шевченка подибуємо також народні звичаї й вірування, подибуємо згадки і про народні оповідання та перекази. Приходять і приповідки. А вже про порівняння, епітети, символи, ритміку то й не говорити, — такі вони наскрізь народні.

Також на інших наших письменниках відбивається в більшій або меншій мірі народня поезія, і то аж до

найновіших часів. Не можу докладніше спинювати ся над тим, бо се завело-б за далеко і замість статейки вийшла-б ціла брошура, та все-ж коротенько, не думаючи вичерпувати матеріялу, згадаю що найважніше.

Такі твори П. Куліша, як «Україна», «Циган», «Півпівника», се ніщо инше, як вільні перерібки народніх пісень та оповідань. Але й у повісти «Чорна Рада» та в оповіданнях: Гордовита пара, Дівоче серце, Мартин Гак, Січові гості, ба навіть у перекладі Товкач видні сильні сліди народньої поезії у формі наводжених пісень, пословиць, загадок і т. ин., не згадуючи про загальний народній кольорит. — У численних оповіданнях Ганни Барвінок не тільки порозсипувано всюди багато народніх пісень, але й вони самі або підслухані народні розмови (Лихо не без добра, В осени літо), або основані на таких темах, що мають широкі паралелі у світовім фольклорі (Половинщик). Переважно малює авторка справдішні події з народнього життя, які їй довелося бачити, через те навіть назва її збірки оповідань звучить: «Оповідання з народніх уст» (1902). — Над народнім кольоритом оповідань Марка Вовчка нема що багато спинювати ся, бо се загально відома річ, а деякі оповідання (Кармелюк, Девять братів і десята сестриця Галя) зачерпнені просто з народнього джерела. — Оповідання Д. Мордовця (Старці, Дзвонарь, Салдатка, повість Дві долі та численні московські повістки) виказують повно народніх елементів. — Багато оповідань О. Стороженка (Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддавав, Вчи лїнивого не молотом, а голодом, Не впусти рака з рота, Два брати, Лучше нехай буде злий, ніж дурний, Розумний бреше, щоб правди добути, Дурень, Жонатий чорт, Скарб, Голка) — се ніщо инше, як перерібки народніх оповідань, а його повість «Марко Проклятий» основана також на народніх мотивах. — Переважна частина творів поета С. Руданського (Байки, Прислів'я, Приказки, Байки світові в співах, деякі пісні) се талановиті віршовані перерібки народніх оповідань. — Усі наші поети, що писали байки (Ев. Гребінка, Л. Глібів, Павло Свій, М. Старицький, Б. Грінченко, Я. Жарко), користували ся в більшій або меншій мірі народніми мотивами. Те саме треба сказати і про наших драматургів, починаючи від Ів. Котляревського й не виключаючи навіть батьків українського театру М. Кропивницького, М. Старицького і Ів. Тобилевича, які не тільки обробляли народні мотиви, але й пересипували свої твори густо народніми пословицями та піснями. — Деякі твори Ю. Федьковича (Довбуш, поема й драма, Шипітські береги й інші), Ів. Франка (Без праці, Украдене щасте, Поема про білу сорочку, деякі пісні у збірці Зівяле листе, деякі притчі, Легенди та розділ: До Бразилії, у збірці Мій ізмаратд, й інші), Н. Кобринської (прим. Чудовище), М. Коцюбинського (Хо, Тіни забутих предків), О. Кобилянської (Не ходи, Грицю) й інших письменників — основані також на народніх оповіданнях і піснях, або бодай навіть на народньою поезією. Дуже корисний вклад уніс би в історію нашої літератури той, хто підоймив ся-б праці, в якій розібрав би подрібно ті твори наших письменників, на яких відбив ся вплив народньої творчости. Аж тоді виявила ся-б вповні зв'язь між нашою писаною й устною літературою і аж тоді присвячено би більше уваги та часу науки народній поезії по наших школах.

Яку моральну силу має наша народня поезія, показує факт, що під її впливом ставали українськими письменниками та діячами навіть такі люде, що вродили ся як члени інших націй, як ось: М. Костомарів, Марко Вовчок, Ол. Ефименко, Павлин Свенціцький (Павло Свій), Ол. Русів, Вол. Перетц, Б. Ярошевський та інші.

Та се не диво, що наша народня поезія полишила глибокі сліди на наших письменниках; подібну прояву можна завважати і в інших народів. За те нелегко подібати прояв, щоб якась народня поезія впливала на чужих письменників. У нас мало се місце й се найліпший доказ незвичайної краси та сили нашої народньої поезії.

Особливо голосно відбила ся наша народня поезія в польській літературі, де свого часу була витворила навіть окрему, так звану українську школу. Назву тут поодинокі імена, давніші й новіші, не входячи в ніякі подробиці. Та хто цікавиться сею справою, може докладно познайомити ся з нею з окремих праць*. Наша народня поезія полишила сліди на отсих польських письменниках: А. Бельовский, А. Гроза, Т. Олізаровский, Л. Семеньский, А. Мальчевский, Гославский, Гоциньский, Ю. Словацкий, Й. Корженевский, Й. Крашевский, Ю. Турчинський, Висоцкий. Вона викликала також зацікавленне у цілого ряду польських записувачів та етнографів, які зібрали доволі багато різного матеріялу й опублікували його, хоч не все при тім поступали критично. Ось їх імена: Вацлав з Олеска, Жегота Павлі, К. Вуйціцький, Й. Туровский, Е. Руліковський, А. Новосельський (Марцінковський), Т. Стецкий, Баронч Садок, Ц. Найман, О. Кольберг, І. Коперницький, Й. Мошинська, Б. Поповський, С. Шаблевська, С. Рокосовська, М. Томашевська, З. Стадницка, А. Плещинський, Ю. Талько-Гринцевич, З. Грінберг-Стшетельська, Й. Байгер, С. Сокальський, Ф. Равіта Гавронський, Мрочко, Вайгел, Шнайдер і інші.

В московській літературі вплив української поезії на перший погляд менший, але лише тоді, коли з неї відтягнуть ся тих письменників, що писали по московськи, а були Українцями з роду (М. Гоголь, Д. Мордовець й інші). Так, українська народня поезія полишила великі сліди в літературній діяльності отсих письменників (Українців з роду підчеркуємо): В. Капніст (переробив народню пісню: Стоїть явір над водою), К. Рилев (Ольга при могилі Ігоря, Рогіда, Богдань Хмельницькій, Войнаровській, Існovídь Наливайка), О. Пушкин (Полтава, Казакъ, Гусарь), Г. Данилевський (Українські сказки, Разбойникъ Гаркуша), А. Афанасев-Чужбинський (Поїздка въ Южную Россію, т. I—II), Г. Мачтет (Білая панна), В. Короленко (Слїпой музыкантъ, Лїсь шумить) і деякі інші новіші. Між російськими етнографами подибуємо також таких, що займали ся українською етнографією: кн. М. Цертелев, І. Кульжинський, І. Срезневський, В. Пассек, А. Дмитрюков, А. Терещенко, А. Афанасев, Де-Волян, П. Іванов, М. Янчук. Ще більше імен подибуємо між російськими вченими, що в своїх працях займали ся й українською народньою поезією. Ось вони: Ф. Буслаєв, А. Серов, А. Галахов, Ор.

Мілер, Г. Надхин, О. Веселовский, О. Піпін, М. Петров, П. Батюшков, М. Владимірський-Буданов, І. Жданов, Г. Потанін, В. Каллаш, М. Сперанский, П. Сокальський, Ф. Корш і інші (підчеркнені — Українці з роду).

Також між іншими народами подибуємо учених та етнографів, що признають багатство та красу української народньої поезії. Споміж Німців І. Бідерман (Die ungarischen Ruthenen) і Ф. Р. Кайндль оголосили цілий ряд цінних праць з обсягу української етнографії, Ф. Боденштедт (Die poetische Ukraine, 1845) та А. Л. Штавфе-Сімігінович (Kleinrussische Volkslieder, 1887) перекладали наші пісні на німецьку мову, а відомий письменник К. Француз, що брав до своїх творів теми також із українського життя (Боротьба за право), писав про наші пісні з великим признаннем. Красу українських пісень признавали також Французи Рамбо (L'Ukraine et ses chansons historiques, 1875) та Л. Леже (Recueil de contes populaires slaves, 1882) та Англієць Ральстон (Little russian Poetry, 1874). Чехи А. Едлічка (Собраніє малорос. нар. пїсенъ, ч. I—II, 1885), Ф. Черний (Osm malorus. národ. písní, 1862), Л. Куба (Slovanstvo ve svych spěvách, 1889) видавали наші пісні, Й. Махаль писав про наші думи (O bohatyrském epose slovanském, розд. III) та про наші міти (Nákres slov. bájesloví, 1891), Ф. Ржегорж оголосив цілий ряд праць із нашої етнографії, а Ю. Полівка висловляв ся все з великим признаннем про наші етнографічні видання.

Не зашкодить іще навести тут кілька голосів чужинців про нашу мову й народню поезію, з яких наглядно видно, як вони її цінили.

Московський подорожний Лапшин в «Українскомъ Вѣстникѣ» (1816) хвалить Українців особливо за історичні пісні й каже між іншим: «Їх пісні ніжні, виразисті й часто протяжні. Українці перевищають майже всіх жителів Росії гнучкістю, чистотою та приємністю голосів. Придворні хори зложені майже з самих Українців... Коли генії тої країни звернуть увагу на українську мову й вироблять її, тоді Українці будуть може конкурувати щодо слави своїх наукових творів із найкультурнішими народами Європи.»

Москаль А. Павловський так полюбив українські пісні, що через них став прихильником української мови, вивчив її та зложив її першу граматику (1818). У передмові говорить він про се ось що: «Коротко скажу, що живучи кілька літ на Україні, я міг доволі приспособити ся до національного характеру її жителів. Я завважив у них щось приємно мелянхолійне... Вони мають природну проникливість, бистрість, нахил до музики та спосібности до співу. Гостинність і простота звичаїв творять їх дійсні прикмети... В ділових справах вони справедливі, в замірах основні, люблять порядок і чистоту, працюють поволі, але докладно, до науки схильні мабуть від природи. Їх пісні майже все сумні. Укрита в них мудрість, непримусене висловлюванне думок і блискуча ніжність та невинність безприкладні. Що може вразити сильніше, як прислухати ся, коли Українці вечерами у літній порі співають свої сумні пісні!»

Німецький поет Фр. Боденштедт, що переклав збірку українських народніх пісень на німецьку мову (1845), говорить: «Українська мова найзвучніша з усіх славянських і з великими музикальними завдатками». «Ні в якій

* Поп. St. Zdziarski, Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX wieku, 1901. — Др. Ол. Колесса, Українські народні пісні в поезіях В. Залеского, 1892. — Др. О. Колесса, Українська ритміка ludowa w poezjach В. Zaleskiego, 1900. — Dr. F. Kallenbach, Die obrzędowe Dziadów (1898) й інші.

іншій землі дерево народної поезії не дало таких велич-
них плодів, ніде дух народу не відбився так живо
й світло в піснях, як в Українців. Який чулий подув су-
му, які чисто людські почування висловлюють ся в пі-
снях, що козак співає на чужині! Яка ніжність разом із
мужньою силою проймає його любовні пісні! Треба ще
особливо вказати на такт і чистоту, що панують у тих
піснях. Конче треба признати, що народ, котрий може спі-
вати такі пісні й лобується ними, повинен стояти зовсім
не на низькім ступні розвитку.»

Московська письменниця Соханска (псевдонім: Ко-
хановска) висловила ся в листі (1871) до Івана Аксакова
про українські пісні так: «Від урожайних рівнин нашого
благословенного півдня, від границь його зелених степів
летить ся українська пісня. Заслухуючи ся в її переливи,
в основну співну мелодію її голосу, дивиєш ся, з якого
закутка людської душі, з якої поетичної глибини вили-
ваються ті звуки, які не потребують учить ся від наших
паук облагороднюваного почування. Якеж воно природно
благородне в тій народній пісні! Яка в ній поетична тон-
кість і жіноча краса та граціозна мірність!»

Відомий московський поет гр. Олексій Толстой пи-
сав у листі про українські пісні так: «Мій брат у перших,
Лев Мих. Жемчужников, приїхав з України та привіз звід-
ти чарівні національні мотиви. Вони вразили моє серце.
Ніякий інший народ не виявив себе в піснях так яскраво
й гарно, як український. Слухаючи їх, бачиш краще
давнину, ніж читаючи Гоголя».

Інший знов Славянин, Люкшич, говорить Slavische
Blätter, 1874, I., 6) так: «Мова Українців, що живуть се-
ред Славянства, найбільше зближається до велико-
русської (московської), але зрозуміла легко всім іншим
Славянам; вона визначається гармонією, легкістю й між
усіма її рідними мовами півночі має найбільше приспо-
соблення до музики й співу. Народня поезія українська
найбагатша в Європі. Вона визначається естетичними
вартостями й поетичним натхненням, влучністю вислову
й має в собі щось, що підіймає, щось величне, чутливо
чуле, мелянхолійне та живописне.»

Проф. В. Ягіч (пор. Дунай в славян. народ. поезії)
називає українську народню поезію найбагатшою, най-
ширшою та найкращою у Славянщині. Її цінять також
Тальві, Кольберґ, Короленко й ин. «Українські пісні вра-
жають не тільки чужих чулих людей; вони і загалом ро-
блять велике вражіння на чужоземне громадянство» (М.
Сумцов, Малюнки, 75). Коли-ж чужинці так цінять нашу
народню поезію, коли вона впливала на стільки чужих
письменників, коли стільки чужинців займало ся нею,
записувало, видавало та студіювало, наскільки-ж більше
повинні ми шанувати її, цінити, берегти, публікувати та
студіювати?
Володимир Гнатюк.

З поезій полоненого О. Кобця.

* * *

Рядком ми снулись в ночі,
Тихенько, крадучись;
„Дззз...бах!“ Прорізало нітьму, —
Один упав і застогнав,
В азонії бочивсь.

„Ей, ти, хазлюго, не кричі,
Салдатом будь, крєпись, —
Заткніть глотку там вму“, —
Наш „самий старший“ просичав.

„А йон готов уже, кажись“ —
Хтось потім менший докладав...

І знов вперед ми подались,
Тихенько, крадучись...

* * *

Як прощав ся, — пригортав,
Утішав:

„Не сумуй, а молись,
Я вернусь, вір, чекай“.
Не впадав...

Як звалив ся, як конав,
Прошептав:

„Обманив... Помилувсь...
Люба, не нарікай, —
Я-ж не знав“...

* * *

Шумить очерет над Дунаєм, —
З півзуків серпанок плете;
Підійдемо, друже, спитаєм,
Про що він розмову веде?

Не скаже? І він нас зустріне,
Як люде стрічають рабів,
І маску призраства надіне, —
Од нас заховає свій спів?

О, ні — його пісня — розмова —
Для всіх, хто спочити бажає;
Кого ніттить змара життявова,
В кім — змучена стоїть душа.

Злякається нашого вбрання
І прядива нитку порве?
Й ми шепіт докорів, зітханья
В повітрі яснім попливе?

О, ні — на мундірах зелених
Червоних не видно вже плям:
Ми стерли їх в муках щоденних,
Судьбою призначених нам.

Шумить очерет над Дунаєм, —
Гимн волі співає ясный,
І ми, похилившись, співаєм,
І з туюю в Бою питаєм:
„Де-ж день той, день волі ясный?“

*

Ой, рано вмірати!
Гей, пісне крилата,
Чого ти так жалібно скилиши, воркуєш?
Чому соловем не заллєши ся?
До неба чому не зівєши ся?
Просити підмоги
Для духа живою;
Чом співом веселим журби не отруїш?

Як я зарідаю,
Як духом впадаю, —
Ти — сміхом розсип ся, як квітом вишневим;
В ті темні хвилини конання
Про сонце співай, про світання,
Зітри мою тугу,
Кривавую смугу,
Обмий її чистим струмком кристалеvim.

— „Людино убога!
Що з того, що з того?
В поривах веселих не нам забуватись:
Як юлосно я засмію ся,
Струмочком прозорим заллю ся, —
То ти заридави,
Кайдани задави,
Не нам в михолітстві щасливо сміятись!

А — я заридаю
Сльозами дощем,
То ти, засмієш ся
Веселим.. плачем!
Не нам, недобіткам до неба зриватись!“ —

* * *

I.

Ростопленим оловом скарби твої
У груди мені западають
І там, на руйнах, мов дітки малі,
Покинуті всіми, ридають.

О, нащо їх вітер лукавий заніс
З далеких просторів до мене?
Чому десь в дорозі мов перлами ріс,
Не скрив ними поле зелене?

Чом сонце од вітру не вирвало їх,
Як сиву туманову пару,
І крил не дало їм — на крилах легких
Вони-б залетім за хмару;

І звідти-б посипали чистим дощем,
Щоб в спеку вільнійше дижнулось;
Відрадю-б може, — не гострим мечем
У серці вони оджукнулись.

Чи вітер зеленого поля не стрів?
Од сонця ховав ся в проваллі?
Доніс твої скарби і терном заплів
Іх в квіти мові печалі...

А сам тепер з мене глузує, шумить:
„Оддай все з скарбниці своєї
І я одмчу, однесу тебе вмить
На крилах могутніх до неї“.

Повір, незабуття, усе-б я оддав,
Щоб сльози на сміх повернути;
Щоб тільки я змогу, щоб змогу знов мав
До серця тебе пригорнути.

Та — моде недобрі, недобрі кругом
Скарбницю мою обібрали:
Взяли безоружного й рабства вінком
Чоло мені юне вквітчали...

Не маю нічого... Скарби дорогі
Забрали мої - немої вороги
І вітер недовго ще тут пошумить,
А потім до тебе... ні з чим полетить!

II.

Один, правда, скарб залишили мені,
Взяли-б, та — зусилля даремні,
Бо руки для того, в їх руки брудні
І душі в їх сірі, нікчемні.

Той скарб — то улюблена в серці моїм —
Панує над серцем розбитим;
Вона мене носить в стражданні німім
Над всесвітом, кровю залитим.

Та друга кохана — то пісня моя,
Я з нею зріднив ся на полі;
Вона мені злекшувє тягар життя
В далекій чужині, в неволі.

Я мушу коритись коханій новій,
Коритись, — чи хочу, не хочу —
Бо в неї і серце і крильця в крові
І жалем засмучені очі.

Повір, моя моба, усе-б я оддав,
Та пісні оддати не можу;
Криваву її я за те покохав,
Що сам кровю вбрижаний ходжу!

Листи з Галичини.

Переносини Коша У. С. С.

Вражіння, думки й розмови.

Зміст: Рух при переносенню Січового Коша. — Проба його характеристики. — Розмови в двох десенях. — Чому заборонена приємна річ. — Немила пригода. — Білий хрест при роздорозі та розмови й думки, які він навівав — Дещо про старославянську мітольою. — Остання боротьба старої віри з християнством. — Чи була в Бубиниці святиня Даждбога — Про можливість реконструкції старої картини. — Чи стара віра мала жерців. — Чортова гора. — Село Пуків, його хати й написи на них та презумтивне відношення до старої культури Рогатина. — Підгороді й оригінальна каплиця при дорозі. — Село Черче, його культура та гноївки. — Начальник громади Заліше.

До села Свистільники, де кіш У. С. С. стояв довгий час, дня 23 червня прийшов приказ опускати се гостинне село й переносити ся до Черча, віддаленого о 35 клм.

Счинив ся рух... Але як читачеві представити його? Трудно, та спробую. Він неподібний у своїй цілості до ніякого иншого руху, але має в собі й дещо з руху учеників, котрі вчують дзвінок, що віщує кінець науки, й дещо з руху, який поветає при евакууванню села й містечка, й дещо з руху, який бачимо в родин, котрі вибирають ся „за море“, й дещо з руху циганського табору, що йде на невідоме і т. д. і т. д. Та є в нім щось таке, що виразно відріжняє його від усіх тих рухів. Але що?

Передовсім розмови. Вони мають два десені: яно-веселий і темно-жалісний. „Я — оповідає старший уже стрілець, тов. Г., рахунковий підофіцер, — все маю таке щастє, що скільки разів приїду до Коша, він саме переносить ся. І я скитаю ся з ним цілими днями...“ Окруженне весело сміється ся.

— Шкода, що їдемо відси. Тут було нам добре, ліс недалеко, в річці повно риби й раків, купити можна було всього, а тепер їдемо, хто знає де, — каже котрийсь з товаришів і немов прислонює загальну веселість легким серпанком жалю.

А телефон уже шипить і клекоче, післанці біжать на всі сторони коша з наказами, стрілецька жандармерія вибирається ся рекувірувати вози й коні до сусідніх сіл.

— Переїдемо ся трохи, — каже знов котрийсь з товаришів — хоч тут було не зле, але ми вже задовго тут засиділи ся, побачимо тепер щось нове.

На всіх подвірях видно рух. Той характеристичний рух вояцьких добровольців, досить мало подібний до жовнірського, бо добровольці більше рухливі та свобіднійші від касарняного війська. Допізна в ніч весело бавлять ся, грають в шахи тощо, хоч о 6-ій рано все має бути готове до походу.

Я також пізно пішов спати, але не зважаючи на се, збудив ся о 5 годині рано, хоч дуже не хотіло ся вставати. Цікава річ, що лежанне в ліжку саме тоді найприємнійше, коли мусить ся встати. Відома приповідка про заборонений овоч властиво не пояснює того стану, тільки вбирає факт у деяку форму. Властивий зміст тому почування приємности з забороненої речі досить інтересний: він полягає мабуть на почуттю можности зробити инакше, як мені кажуть, значить, на почуттю хвилевої переваги „сили“ слабих, утомле-

них, залежних. Упертість і лінивість — се прикмети слабих і гноблених, невідлучні від них, одинокий нераз вентилятор прикостей їх життя, що дає їм ілюзію хвилевої влади над обставинами без огляду на наслідки.

На дворі серед ранньої мряки чути гуркіт тяжко наладованих возів. Стрільці гуртками йдуть в однім напрямі. Зустрічаю по дорозі отамана Коша д-ра Гірняка: іде на коні й розсилав стрільців, щоб оглянути, чи всі канцелярії спаквані. Далше зустрічаю кошового лікаря д-ра Вовідку: він іде в справі сотні хорих і ранених, котра саме вчора прийшла з поля: хоче її лишити наразі тут, аби відпочила.

Вози й вози, стрільці і стрільці. Стрічні товариші оповідають собі, як їх прощали господині на кватирах, як в останне варили для них пироги та як сердечно випроваджували.

Година 9-та. Довгий ряд возів, завітчаний синьожовтими прапорами, замаєний зеленою, котру сільські дівчата прикрасили рожами й рутою, рушив у напрямі на Рогатин. При виїзді з села неспокійні коні перевернули високо наладований передній віз з 2 нашими санітетками, котрі злетіли в рів, потовкли ся та покривавили ся. Вістка про се скоро летить від воза до воза. Починають уважійше їхати.

На самім переді іде на коні провідник, старший десятник Ясеньяк, що довго служив при артилерії. Гарно сидить у сідлі: як вмураваний.

Спека страшна, дорога дуже порозна. Кругом ниви зелені і збіжжє золоті. Тут і там видніють ліси, в котрих уява чує можливість прохолоди.

Минаємо село Липицю Долішню та візджаємо в довжезну Липицю Горішню. Старі славянські назви. В Липиці Горішній, у місці, де сходять ся три биті шляхи, стоїть на горбі інтересний пам'ятник: білий, великий хрест з тесаного камені, опертий на чотирьох величезних, кам'яних людських ногах. Товариші, що знають віддавна сю околицю, інформують мене, що по місцевим переказам сей хрест новий, але ті чотири кам'яні ноги старі й ніхто з них не знав, відколи вони там стоять. Ті велетенські людські стопи получені з собою сим способом, що оперті о кам'яний стовп, котрий знаходиться між ними. Чи се не останки подобі старославянського бога, чотирилицього Світовида? А може се відгук народної пам'яті про всевидючого бога наших батьків, котрий пильно сторожив їх країни на всі сторони світа?

Wie ganz anders, anders war es da,
Als man deinen Tempel noch bekränzte . . . *

Поки він дивив ся на нашу країну з усіх урочищ і холмів, не зазнала вона нещастя ні від сходу сонця, ні від заходу, ні від суворой півночі, ні від гарячого полудня. А потому, як скинули його з сього педесталу, закривавив ся схід від червені пожарних лун і почали йти на нашу землю Печеніги й Угри, „Чернии“, Кумани й Татари, а з полудня Турки з Арабами й Муринами, а з півночі Москва, дух котрої має в собі всі злі, а ніодної доброї прикмети тих орд, а з заходу — жорстока та страшна пімста зневажених богів . . . Се не тільки символістична парабола, ні. Бо поки батьки наші почитали своїх богів, мали своєю культурою, все одно, яка вона була, але була своя і суцільна. Той самий Світовид дивив ся на наш народ і з київських гір і з скель в Уричі та Бубнищі. Один і той самий дух був у масах наших народних мас і він творив їх силу, навіть як почала вдирати ся чужина. Тоді могла писати наша літопись: „Се идуть Русь, безчисла корабль, покрили суть море корабли . . .“ І нині „идуть Русь“, без числа її синів іде, — а одні на других метають „грецькими огнями“ й ніхто не знає, коли скінчить ся її шматування. Жорстока та страшна пімста зневажених богів. Інтересний припадок збив, що в землях, де народ найдовше держав ся старої віри, переходив він опісля розмірно найменше нещастя. І так між р. 1074 і 1078 появил ся в Новгороді волхв, що „твориль ся аки бог“, хулив християнство, казав, що передбачив

усе будуще й перейде по воді, як по суші. Який вплив мав він на народ, видно з того, що, як оповідає літопись, єпископ з хрестом у руці вийшов на збірну площу та сказав: „Хто вірить у волхва, нехай іде за ним, а хто вірить у хрест, до хреста.“ Але по стороні хреста став тільки князь Гліб Святославич з своєю дружиною, а весь народ пішов за волхвом, „производя“ великий бунт і грозячи, що вбе єпископа. Тоді князь рішив ся особисто ділати. Він приступив до волхва й запитав його:

— Знаєш, що буде завтра?

— Все знаю.

— А нині до вечера?

— Сочиню великі чудеса.

Тоді князь одним несподіваним ударом убив його на очах усього народу.

Подібно утвердили князі християнську віру в Києві. Там останній рух за старою вірою скінчив ся трохи скорше. Під 1071 р. пише літопись, що в Києві з'явив ся волхв і проповідував, що за 5 літ Дніпро потече назад, а землі з своїх місць перейдуть на чужі так, що напр. там, де тепер грецька земля, буде українська й навідворіт. Але одної ночі „волхв бисть безь вѣсти.“ Очевидно княжий уряд мусів його „усунути“ — тихо й без гомону, аби не дразнити народу.*

Коли стара віра в останнє піднесла голову в галицькій Україні, — не відомо. Мабуть тут вона скорше зникла, бо Галичина близше заходу й сильнійше ділала на неї західна чужа культура. Одначе сліди культу старої віри задержали ся в Галичині аж до наших днів.

З приводу липицької легенди розпочала ся на ту тему розмова. Тов. Г. Стецюк, на возі котрого я їхав, оповідає про великий щорічний зїзд нашого народу з гірських околиць і навіть задунайських Славян у Бубнищі на свято Преображення. Там зустрів ся він раз з одним інтелігентом Поляком, котрий постійно інтересував ся тим святом у скільських горах. Він оповідав йому, що здвиг народу доходив там до 50.000 душ, що приїздили там верховинці з найдальших сторін Гудульщини, Бойківщини й Буковини та Славонії й Хорватії. Священики нареште правили як найдовші богослуження, бо потім починало ся кругом скельних печер своєрідне „свято любови“, що переходило в оргію. По вській правдоподібности — говорив йому той інформатор, з фаху інжинір — скельні печери в Бубнищі були колись святиною Дажбога або иншого старого славянського божества, на що вказує спосіб ковання тих печер. До того вжито дуже старих інструментів, що видно по їх слідах. Традиційний зїзд славянського населення з далеких сторін у тім місці вказує на те, що в тім місці була святина ще в часах, коли розміщенне славянських народів було инакше ніж тепер.

Якже багато асоціацій думок вяжуть ся з тими темними легендами, оповіданими в сильнім блиску сонця!

Tu leśnej ścieżki błędny ślad,
Ginący w krzewów upowiciu —
Woń dzikich kwiatów, pieśń tych lat,
Co się raz tylko śniły w życiu.

Тут може бути завеса дверей кількох загадок нашої історії й культури, а саме таких питань, як про побут Хорватів у Галичині, про культ наших старих богів і т. ин. Як відомо, пануюча тепер теорія старославянської мітології (оскільки вона ізза свого слабого оброблення заслугоє на назву теорії) твердить, що східні Славяне не мали ні стану жерців, ні святинь таких, як Євреї, буддисти, християне, мусулмане.

Річ очевидна, що стара віра наших батьків не могла витворити ніякої сильної організації з центральними властями і т. д. Причини того ріжні: першою вважаю те, що вони були розсіяні на надто великім просторі, а другою,

* В наших літописях є ще й інші згадки про таємничє цезання волхвів, напр.: „Вь се же лѣто волхвъ яви ся въ Ростовѣ, иже вскорѣ погибе.“

* Як зовсім инакше, инакше було тоді, коли ще увічнювано твою святиною.

що за весь час існування старої віри не переходила вона боротьби з іншою вірою. Через те її визнавці не могли прийти до свідомості суцільності: не було ворога, проти котрого треба-б було збирати ся разом, а без того не було можності робити се. Але, не зважаючи на се, на величезнім просторі від Кавказу по Сян і далі панував грізний Перун і ласкавий Даждбог і символ того на всі сторони відкритого простору — всевидючий Світовид. Тільки панували вони над ним так, як ті князі столиці, що переносили ся (ще й геть-геть опісля) з місця на місце: се аналогічні появи ріжкого змісту. Де був князь, там була столиця. Де був визначніший волхв або урочище, там почитали його бога. Так само легко пересувало ся населення. Тільки в горах воно сиділо тривкіше. Для того там трохи сильніше вкоринив ся культ старих богів. „Трохи“ — тому, бо знов се населення було за-убоге і тим самим замало могутнє, щоб високо видвинути своїх богів. У нас була стара віра чисто світською проявою народнього життя родинного, громадського, в найліпшій разі племінного, а її визнавці як такі не мали ні релігійної ні державної організації. В такій стадії не „розвитку“, тільки існування зустріла ся стара віра з новою — міцно зорганізованою, котра мала високо-культурні центри-метрополії, письмо, святі книги, життєписі своїх діячів і окрему касту урядників. Побіда не могла підлягати ні ваганню, ні навіть сумніву тим більше, що в інтересі держави було держати новий урядничий стан. Для того наші князі всіма силами ширять нову віру.

Все те, очевидно, гіпотеза. Ми загалом у сій справі все матимемо тільки гіпотези, бо стара віра наших батьків панувала ще в часах, як ми не мали такої історії, котра й на неї звернула-б увагу, і тому ті часи належать до нашої передісторичної доби. Але її образ можна відтворити при помочи 1. згадок з наших літописей і старих пам'яток (як „Слово о полку Ігоревім“), 2. зоставших творів штуки з тих часів, хоч як їх небагато, 3. народніх повірок, 4. аналогічних речей в інших славянських народів та близьких їм сусідів, 5. артистично-інтуїційної комбінації всіх тих складників і їх фрагментів. Загальна картина буде дуже гарна й интересна: адже така креація, як „чотирилицого Світовид, всевидючого бога“, належить до найкращих і найоригінальніших креацій в історії всіх мітологій і релігій світа. Мені здаєть ся, що найінтензивніше джерело творчости при відтворенню тої старої картини може дати т. зв. мітологічна штука. Голосний спір над питанням, чи артисти, що творили дані подоби, йшли за народнім переданням, чи за поетичною штукою, в науці вже давно порішений ствердженням, що передання ніде й ніколи не виступає без поетичного творення. Значить: се нерозлучно звязані з собою речі й даний твір штуки представляє не тільки народнє передання, але й індивідуальну творчість, розумієть ся, звернену в напрямі, данім їй традицією.

Характеристична річ, що літописі згадують таку розмірно значну скількість впливових „волхвів“ — в сто літ по заведенню християнства! Хто знає ляпідарність стилю наших літописей (напр. про таку подію, як утрату державної самостійности в західній Україні, реферуєть ся в однім реченню), тому яєно, що останній зрив старої віри до боротьби за існування мусів бути розмірно дуже сильний. Опис заведення християнства в Київі за Володимира Великого й безчещення старих богів, оскільки він загалом правдивий (думаю, що автор літописі як духовна особа навмисне не згадав про опінію народу щодо того святотатства супроти старих богів) — не свідчить про слабе привязання народу до старих богів, бо 1. Володимир належав до найбільше жорстоких і безоглядних князів, котрого нарід бояв ся як огню, знаючи, що він навіть найблизшої рідні не щадив (опісля він змінив ся), 2. він мав до розпорядимости залого, зложеноу з чужих вояків, котрі з рівною байдужністю убивали брата свого монарха, як привязували коневі до хвоста подобу бога Перуна, якого зовсім не почитали й за бога не уважали. Зрештою з історії інших народів відомі події, що

жовніри навіть того самого народу з гумором безчестили його святині (напр. жовніри з часів Великої Революції). Супроти того всеого поява більшого числа волхвів уже в столітті по заведенню християнства та прихильність народу до них свідчала-б про те, що стара віра і її культ переходили од рода в род (подібні появи відомі також у історії інших країв, напр. Еспанії). А хто могли бути ті „волхви“? Пригадую собі з своїх хлопячих літ оповідання про народніх лікарів, „що знали зілля на всі хвороби“ й перед смертю втаємничували в своє знання нових адептів, або, як не мали до нікого довіря, забирали до гробу свої тайни. Хто знає, чи й тут передання священства не відбувало ся подібним способом? Адже знаємо з історії гіндостанських культів, споріднених з старославянськими, що там відбувало ся се подібним способом від особи до особи. Учитель і ученик. Шойно пізніше: учитель і ученики. А ще пізніше: „фабричний“ спосіб продукування адептів священного стану в окремих заведеннях. Не підлягає сумніву, що перший з тих способів, хоч без порівняння вищий від другого, не міг з ним видержати конкуренції, як не видержав її артистичний промисл з фабричним і як загалом у життю вищий тип майже все програє супроти низшого. Сим зовсім не хочу давньої віри і її інституцій поставити вище християнства, тільки зазначити, що одною з причин програє боротьби був у сїм випадку правдоподобно непрактичний, хоч і високий спосіб продукування представників старої віри. Загалом здаєть ся мені, що пануюча теорія про недостачу святинь і жерців у давніх Славян не може бути справедлива щодо всеого простору, на котрім існувала стара віра.

Однаке все те покрито безпросвітною темрявою, в котрій тільки тут і там заблестить на роздоріжжю таємничий пам'ятник Світовид, а може тільки пізньє наслідвання його.

Dunkel sind deine Lieder,
Nacht, die du singst,
Dunkel auch deine Töne,
Turm, die du klingst...*

Так невиразно бубонить таємнича скеля в Бубнищі, гірській закутині, де на Преображенне Господнє сходять ся старинним звичаєм великі товпи народу з обох сторін Карпат і зза Дунаю... Вони тягнуть туди так несвідомо, як перелетні пташки, інстинктом гнані. І майже в тім самім часі: як багата оєнь сяє на землю, скроплєну потом, і поблагословить мужицькі стодоли, тоді йдуть вони слідами батьків, ідуть на місце, де була колись святиня Даждбога, ідуть дякувати йому за його дари, як дякували прадіди в білих льняних сорочках, ідуть — покохати ся на свободі з чужими, котрих може перший і останній раз бачитимуть, покохати ся в тіні живичних лісів Бескида, де їх бачити може тільки „чотирилиций Світовид, всевидючий бог“. Скільки в тім поезії! Скільки глибокого міту. З такої любови прийшов на світ Олександр Великий і багато-багато з тих, котрих Христос називає „сіллю землі“.

Такі розмови й думки були на стрілецькім возі, що їхав від таємного пам'ятника при роздоріжжю в Лишиці Горішній у напрямі на Підвисоке, попри село Чесники.

Ліворуч видніє оригінальна гора, звана Чортовою. Ніхто з моїх товаришів не міг мені про неї нічого більше сказати крім назви. Для того і я не скажу читачам про неї більше.

В багатім селі Пукові стали ми довгим рядом возів біля млина, щоб напоїти коней. Я з провідником походу пішов до якогось мужицького дому на молоко. Забудування тут незвичайно оригінальні: мешкальний дім разом з шопами та стодами творить правильний прямокутник, що виглядає як укріплений форт. В домі видно заможність. Долівка з дєрева, гарно уложена, стеля рівна, також деревляна. На се-

* Темні твої пісні, ноче, які ти співаєш, темні також твої тони, вежо, якими дзвениш.

редині один-одинокій, дубовий бальок з трираменним хрестом і напишу: „Той і той з женою своєю (імя) побудував дім сей на многі літа чадам своїм р. Б. (слідє дата)“. Який же культурний звичай* передавати пам'яті потомних свою працю! Відки він тут узав ся? Чи не вплив се старшого від Львова города Рогатина, до котрого зараз відемо? Якже добре було-б, щоб наші будівничі церков, шкіль, читалень, „Січей“ і т. д. перейняли сей звичай. Але в хаті є вже крім наших також чужі образи, з чужими написями й нераз дуже ідіотичними „сюжетами“. Цікава річ, чому наша сільська інтелігенція не виступила проти занечищення наших домів такими речами. Господиня привітна й розумна та дуже гостинна. Треба їй було довго намовляти, щоб прийняла гріш за свої річи. Діти незвичайно гарні.

Рогатин з чотирма церквами. Старий город західної України, що памятає ще суверенних монархів українського народу, що гостив у своїх мурах Романа Великого й Данила та війська його синів, котрі засідали на престолі у Відні і Вільні... Опишу його цілком окремо, а тут зазначу, що він зруйнований Москвою, як за Батухана. Зостала ся тільки величнн 3-поверхова будівля української гімназії, що панує над цілим містом, пять українських бурс і децо інших будинків, між ними й церкви.

Підгородє — чудове село. При дорозі капличка, а в ній подоба Христа, дуже оригінально виконана: в сидячій поставі, з терновим вінком на голові. Бог, що терпів, мусів побідити вічно веселих богів старої віри, бо людству Він близший по серцю. З його великих краплин крови на чолі зір мимохіть біжить по рядах возів Січового Коша. І йому роблять ся більш зрозумілі ті маленькі діти й молоді жінки, що повозять, і розбиті копита мужицьких коней і присипані порохом дороги лица стрільців і все те, що приносить війна. Як її персоналізували наші праїди в часах, заки на їх землю приніс розпятаго лагідного Бога — жорстокий князь знад синього Дніпра, що мав на своїх руках кров рідного брата, тестя й шуринів... Чи богом війни був у них Див, що кричав по ночі, чи нічні мари, чи грізний Перун? Чи кождий з них давав їй свій гнів і свою опіку?

Черче, де маємо ночувати. Воно називало ся колись Чернче село, себто „чернече“. Вечір став прохолодою западати. Довгий ряд наших возів став під горою, перед самим селом, бо „квартирмахі“ ще не скінчили визначувати місць. Ми позлазили з возів і посідали біля дороги. Була година сьома. З поля почали гнати худобу й коней. Гарна худоба. Треба подивляти сприт наших людей, що вони могли її укрити перед Москалями. Куримо. Один з товаришів показує різні штуки картами. Загальна веселість. О год. 9 віхали ми в село, де застали вже в найбільшій порядку розкватерованих новобранців У. С. С., що знаходять ся під командою майора Гарнавського. Скрізь поприбивані написи, де яка сотня й чета знайшла приміщення. — „Стара війна“ скоро розбрила ся по селу. Я по знайомству з тов. Степюком примістив ся поки-що в домі, зайнятим рахунковою канцелярією, зараз зашипіла спіртова машина. По хвилі молоко було спражене. Господиня така, як у Пукові. І дім та його забудування такі самі. І напись на сволоці такаж. Так, відси видко старий культурний Рогатин, що памятає людей, котрі читали ще як новістє старі наші літописи.

Тільки одно в сій дійсній красі, заможности й порядку вражає немилу: під самими вікнами гноївка. Ми зараз повідомили господиню, що рано спустимо її. Вона згодила ся. — По вечері пішли ми шукати для себе квартир. Ідемо понад якийсь потічок. Темно. Тут і там стрічаємо селян, котрі остерігають перед перешкодами в сїм або тім місці — дуже привітно. Деякі запрошують до себе. Але показуєть ся, що там уже є стрільці! Вкінці знаходимо вільну квартиру в якоїсь бабусі, котра каже нам, що молока, правда, не матиме для нас, але її невістка дасть. Дуже приємно між сими людьми.

* Сей культурний звичай села є власністю українського народу на цілім його просторі. Ред.

Ідемо ще спати до квартири, де лишили річи. На другий день рано мої товариші спустили гноївку. Ми пішли оглядати село. Скрізь заможність. У деяких шляхетських домах зустрічали ми зовсім гарне улаженне, але й селянські доми не уступають їм майже в нічим. На своє здивуванне зустрів я на воротах одної доброї квартири з гарним садком — картку з своїм назвищем. То мій товариш П. у поспіху не забув про мене й ще вчєра зайняв для мене сю квартиру.

Але ми ще такі того дня перенесли ся до сусіднього села Потік, хоч начальник громади Залипе прислав розумно уложений на письмі виказ квартир у своїм селі та запросив Кіш до себе. Потік — село біднійше й менше ніж Черче. Але мабуть здоровійше. І гноївка тут перед вікнами менше. Хати подібні, як у Пукові й Черчу, й такіж написи на сволоках. В хаті, де я замешкав, є така напись: „Дом сей р. Б. [збудував] Іоан Конопада со женою своєю Катериною на многа літа. Дня 1 вересня 1906.“ Так, Рогатин, де була Ставропілья та друкарня, черенки з котрої гетьман Конашевич-Сагайдачний купував для Печерської Лаври, недаром пишаєть ся серед сих сіл. А. Б.

Сучасні образки.

Проходжую ся по парку в санаторії Р.

Тут і там видко громадєку вояків, реконвалесценти, мовляв, що вертають ся до здоров'я.

Дивлячи ся на їхні дари воєнного блага, мимоволі мусиш поважніти.

Один підпираєть ся двома палицями, другий у візочку парадує, инший ледви посуваєть ся при помочи крики, там знову нервово недужий біжить мов несамовитий, не маючи просто сили вдержати ся на однім місці, — инший знову тряєть ся цілий мов у пропасниці й багато инших їм подібних оказів. Справді треба якогось чуда, щоб сим нещасним привернути бодай частину здоров'я.

Надходить чотирьох свіжих вояків.

Прислухую ся їхній мові. Щось чути трохи українського, трохи чеського, трохи польського.

— Краяне, а звідки ви? — питаю ся.

— Я з самого Снетина, а я зпід Коломиї, а я зпід Тернополе, а я Словак, — каже четвертий.

— А по якомуж ви говорите?

— Та я, каже снятинський, вже рок волочу се по шпітальох, руского* слова не чув, газети читаю німецькі і польські, а чеського таким добре підвочив. От тай така.

Та я бо — а дивіть ся на фельдпосткарту — відки дістав, а гет вам забув читати, як штубак плябізую:

До-о-но-о-шу, о, „доношу“ — а я, а я, чисто се забуває. Біда, пане; а ви-ж звідки? — питаєть ся мене.

— Та теж зі Снятина, тільки, бачите, менше по шпітальях бував та й тому може своєї мови не забув. От маєте тут кілька наших часописей, прочитайте, може пригадаєте собі децо.

— Ой, дзенкованє вам; таж я той чоловік, я все за своїм! Бож німецька газета все за Німцьом тєгне, чєска — за Чехом, а наша — за нами. Неправда-ж?

— А то се тішу, щосмо вас здивав, а що Москаль вже на Веньґри пакує — гей, гей, то нещїсте, клопїт!

Щоб не порушувати доволі гіркої теми, питаю, чи відвідує тут хто вояків з наших людей?

— Та де, а от колисьту — каже — був ту ксьондз. Виджу, править в католицьких апаратах, по службі божій чую, говорить по німецьки, — а я таки до них зачав по галіційски... тай обїцели, що принесуть молитвенники.

На коридорі гарнізонного шпіталья в Б. сидить під вікном вояк. Вимарніде, блїде лице, сказати-б можна, самий шкелет.

* Читай: українського.

Група Українців — рядовиків 24 (коломицькою) полку піхоти над Сочєю з таблицею, на якій видно слово: „Ще не вмерла Україна!“.

Був засумований, думку думав.

Зацікавив мене, приступаю до нього:

— Was sind Sie für ein Landsmann? (Звідки походите?)

— питаю.

— Nie rozumie, panie!

— А звідки ви?

— З Галіції, зпод Скалата.

Вдав ся я з ним ближше в погугірку. Оповідав про свої злидні у полі та про своє шпитальне життя, говорив зовсім вправно по польськи. Мимоволі спитав я його, хто він.

— Та я Русин-Українець, але у шпитали записаний за Поляка — тай став Поляком.

— А є тут вас більше?

— Та буде з десять, а може і більше, добре не знаю, бо ми по ріжних цимбрах. Газети нашої жадної, книжки ніякої. Не думайте, пане, що я хруньом став... при сім його очі мов мрякою зайшли, голос ломив ся у горлі, уста дріжали...

— Я і до Січи колись належав, був головою читальні, а на чужині — Поляком став.

При останніх словах по його лиці сплили сльози.

В купелевім відділі урядуює ординанс-воєк. Вхожу туди з капітаном П. — Українцем. Говоримо про всякі небилиці, ординанс приготує купелі.

— Bitte schön, das Bad ist fertig (Прошу дуже, купіль готова) — чуємо по хвильці.

По купіллі при дверях стрічаю знов ординанса, от на се, щоб почути ще раз „Guten Tag“. Питаюсь його, звідки він.

— З Буковини, з Кіцманя — відповідає по німецьки.

— Тож ви, краєне, — Українець!

— А якже, каже, — але тут самі Німці, та й все по німецьки говорять. Та я знаю і по румунськи і по польськи і по німецьки, — можу з кожним розговорити ся. Але воно не все одно, як говорять ся?.. То война.

Та й сей був членом читальні, навіть сина до гімназії посилав, але на чужині подав ся за Німця, бо на його „коф-цетлі“ (картка над ліжком, на якій виписано імя хорого та рід недуги) стоїть, що він — Німець.

— Пане кадет, а прошу послужно, не міг би я вже раз дочекати ся урльопу? Та то вже гей два роки, як не ви-

дівсмо нікого зі своїх. Мамка понебошлі, жінка і дедьо старі тай троє діточок чикає на мене... Зробіть що, як ваша ласка.

От так допрошував ся відпустки старий воєк, що, мовляв, і по Босні ходив та й до „Монтінегри“ (Чорногори) вступав і сербські „форпости“ зза обшівки гнав, а вкінці „Таліян“ ломить на нім свої зуби.

— Бодай тота Наталія запала се, тай защо тут бити ся? За тоті дебри, скали? та я би сам тоту гору купив, — дав дурному Таліянови, щоб задурно не проливати людської кривці, — каже другий воєк.

До розмови вмшав ся капраль.

— Не за то бо, каже, Австрія веде войну з Італією, щоби гору тоту або другу відбити чи оборонити, а за то, щоб оборонити свою повагу. Аби такий таліянський жебрак не думав, що Австрія цалком (цілком) знищена, слаба, що можна з нею зробити, що Таліян схоче. Я би лише взяв того Саландру і тих других, а якби му закумендірував пару раз „марш-енц“, а пару „нідер“ вповор ним, то зараз би кричав: „гальт“. Правда, шкода здоровля, життя, та щож з жебру-

тою вдієш? Воно все так на світі буває, бідний завидує багатому, так і Італія, вона мала, тож хоче від Австрії сі гори забрати. А знаєте, нащо?

— То, видити, в літі пани на свіжий люфт (повітря) їдуть в гори, добре платє, ну, а з того і дохід є. От то політика, інтерес!

— Та як кажите, пане капраль, то може і правда, але пани, що шукають свіжого люфту, мусєт чистість мати. Таліян бо нехлюя, є (я) бо видів його штелюнок і був таки там, — тож то нехарні люде, аж голова боліла з того сопоху. Я кажу, що Таліян буде просив се ще, его ще холера розіпшає.

Може був би і чогось більше дослухав ся, колиб не се, що зачала ся погугірка артилерії, тож треба було „декуватись“.

Над вечером несуть лапайдухи (так називають воєки в полі санітетів) на марах раненого.

— Пане кадет, пане кадет, я вже їду на урльоп, таліянська його жебрача мати, може і ногу страчу. Бувайте здорові, дай Боже, щоб колись вас ще зобачив.

Я напишу зі шпітала. А якби дістав що з пошти, то прочитайте, а потім напишете мені. Добре?

— Гаразд, брате, кажу, дай Біг здоровле!

Минали тижні, я і забув за свого „урльопника“. Одного дня приносять „шміраки“ (се знову титул кухарів) менажу та пошту. Переглядаю її, між иншим є лист до мого „урльопника“. Читаю, лист пише жінка:

„С. І. Х.* Дорогий мужу! Сумну вість ти посилаю, я слаба, — лежу. Добра сусіда — дай їй Боже здоровле — ходить коло мене і діточок. Гандзе пасе вже корову і ялівочку, яку ледви виплакала в Мадярів, хтіла забрати. За дедя я писала, та тепер вже показало се. Мошко доніс, що вони і (тут наводять назвища господарів з села) їздили добровільно з форшпаном з Москалями. Ціле село і Бог свідком, яке то „добровільне“ було. Синці від Москальових квів ще у декого нині не щезли. Село мусіло відвезти ранених. Набідували се дедьо, тай ледво з життям вернули, бо Москалі віз і коні забрали, — спрігли дедя нагайками тай нагнали...“

Прийшли шандарі, з постелі дедя забрали... Я вже і очи виплакала. Добрі люде бодай поховали по божому... Що я тепер сирота пічну? Дай вість о собі, чись здоров, може бись на урльоп приїхав?..“

Але я не мав до кого писати, бо мій „урльопник“ помер по ампутації ноги.

Володимир Бемко.

* Слава Ісусу Христу.

Гурток виселених українських учителів з Буковини в Празі.

(З знімком).

З причини останніх воєнних подій опинився і гурток українських учителів і учительок числом понад 50 голов з Буковини (деякі з родинами) в Празі. Тут перебувають вони загалом від початку мая с. р., однак живіше життя розпочали щойно від 20 липня, відколи два рази на тиждень почали улажувати сходи в одній із чеських народних шкіл яко довірочні наради на підставі § 2 про збори.

На перших таких сходах вибрано комітет, який має кермувати життям виселених товаришів і товаришок та заступати по змозі їх інтереси, як моральні, так і матеріальні. До того комітету належать: повіт. шк. інсп. Юрій Якубович як предсідатель, заст. інсп. Володислав Романовський як його заступник і члени: уч. Василь Витвицький, уч. Антін Гринцишин і уч-ка Євгенія Ковердович та секретарі: уч. Михайло Альбота й уч. Петро Самоверський.

Крім того, як з комітету, так і з звичайного гурту вибрано 6 секцій для кращого довершування різних завдань. Ось вони:

I. Шкільна секція: голова заст. інсп. Романовський; члени: шк. інсп. Волод. Кукелка, уч. Гринцишин і уч. Самоверський. Ця секція, як вже вказує назва, має на цілі шкільні справи та в першій мірі заопікувати школами для дітей тих евакуованих Українців, що під сую пору перебувають у Празі. Передовсім треба зробити спис таких дітей у шкільній віці. В сій цілі секція добрала потрібне число членів зпоза секції, потім усі сї члени поділилися на 3 групи, які звиджували бараки й там списували дітей у шкільній віці. Отже в 27 бараках найдено понад 700 дітей у шкільній віці, а між ними понад 500 таких, що вживають вдома української мови як розговорної й матерної.

II. Шпитальна секція: голова уч-ка Євгенія Ковердович. Ця секція має на цілі звиджувати шпиталі в Празі, давати раненим воякам-Українцям українські книжки й часописи до читання, писати їм листи, а як треба, то й просьби і т. ин.

III. Читальняна секція: голова уч. Антін Гринцишин. Ця секція має на цілі устроїти для самого гуртка Українців-учителів у Празі читальню, де находилися б усі українські часописи, де була б добра підручна бібліотека, як наукова (головно в цілі приготування до різних іспитів, як кваліфікаційних, виділових і т. ин.), так також і белетристична.

IV. Апровізаційна секція: до неї належать: уч-ка Маруся Гринцишин і уч-ка Ляоня Герасимовичева. Цією сєю секції є дбати про найдешевші джерела закупки засобів живности, а також одіжи і т. ин. Всі товариші (шки) гуртка мають обовязок іти секції з помічю в подаванню тих джерел, про котрі припадково розвідалися, та ділити ся взаємно різними практичними радами.

V. Наукова секція: голова уч. Василь Витвицький, члени: гімн. проф. Боднарюк і гімн. проф. Доспіль. Ця секція має на цілі улажувати наукові відчити, а також подбати про улаженне курсу для підготування охочих до виділового іспиту. — Вже й відбувся один відчит надуч. Недільського на тему „Ідея і ідеали“, який викликав був цікаву дискусію, особливо з огляду

на національні ідеї й ідеали, з особливим зверненням уваги на українську національну ідею.

VI. Музикально-забавова та прогулькова секція: голова уч. Вовк, члени: уч. Лікперта, уч-ка Ляоня Герасимовичева й уч-ка Мирослава Витвицька. Ця секція займає ся улажуванням проб хорів, мужеського й мішаного (відчуваєть ся велика недостача нот), й поки-що звиджуванням історичних пам'ятників і важливіших історичних місцевостей чи будівель, як у Празі, так і в її околиці.

Безперечно ніколи сій гурток виселенців не міг би почати сїєї всесторонньої діяльності, колиб не прихильна й помічна рука наших братів учителів-Чехів. Вони то щиро нас прийняли, дали нам всі потрібні вказівки й інформації, посередничили радо з тутешніми властями, які — треба піднести з признанням — також дуже прихильно й дуже ввічливо відносять ся до своїх примусових гостей.

Особливу симпатію та вдячність українських товаришів (шок) зєднав собі предсідатель чеського учительського товариства „Zemský ústřední spolek českého učitelstva“, уч. Адольф Обст, який проводить усім прогулькам, стараєть ся о знижки (де можна) і дбає про се, щоб наші виселенці як найкраще, а при тім і найприємніше використали свій примусовий побут у золотій Празі.

Попри сього провідника чеського учительства не меншою симпатією та поважаннем тішають ся уч. Йосиф Черни, заступник предсідателя вище названого чеського учит. товариства уч. Емануель Найман, що є заразом і консерватором збрацлавського монастиря, дир. Андрій Добнер, ředitel „vychovatelny“* в Лібні, д. Йосиф Jirousek, віцепрезидент Праги та предсідатель кураторії „vychovatelny“ й багато-багато інших.

В товаристві чеських товаришів звиджував досі український гурток учителів і учительок: 1. narodopisné museum; 2. заведення для чеських дітей, батьки яких на війні, а матері ізза зарібку не можуть займати ся ними в днину (се рід наших „захоронок“, — тільки краще й доцільніше зорганізовані і як слід вивіновані); 3. „vychovatelny“; 4. староміський ратуш, де витав нас заступник посадика міста, що сам є учителем у Празі. Кождий учасник дістав прегарний альбом Праги на спомин; 5. репрезентативний дім, з його багатими цінностями. Дальше уладив гурток також у товаристві чеських учителів дві прогульки, а то парохомом до „Branik-a“

* „Vychovatelna“ — се заведення для морально підупавшої молодіжи з вини батьків — прегарно вивінуване та взірцево ведене так, що чужинці (Французи, Американці й ин.) приїжджають сюди навмисно, щоб оглянути устрій і з нього чогось навчити ся...

й також парохомом до „Zbraslav-a“, де знаходиться гідний уваги, старинний монастир з XII століття, що переходив і світлі хвилі життя й пишався незвичайним багатством і впливом — і тяжку руїну численних воєн. Він переходив з рук до рук, — вкінці опинився знов щасливо в чеських руках і тепер саме його відновляють. На сходах рундука тогож монастиря зробив тов. учит. А Черни фотографію Українців-учасників сеї прогульки, яку тут і залучаю. Між Українцями товаришами є також тов. Чехи: уч. Обст (той з торбиною і палицею в руках), коло нього уч. Найман і уч. Йос. Черни. Два воляки, яких видно на фотографії — се інсп. шк. Михайло Дашкевич і надуч. Іван Герасимович, які тепер при війську й припадково були під той час у Празі на відпустці.

Всюди вражає мило наших виселенців поважна, доцільна й солідна національно-культурна й економічна праця братнього чеського народу, а особливо товаришів учителів, від яких багато можна буде дечого навчитися... Їх патріотизм, їхнє розуміння національності та праця на сім полі вийшла вже давно з рам романтизму, й бере під увагу всі прояви модерного життя. Така наглядна наука, як розуміти правдивий патріотизм, як безоглядно та твердо боротися за національне „я“, не повинна зостати ся без корисного впливу...

А ми також стараємося інформувати чеських братів про наші невідрадіні відносини, наші змагання й надії, — а далі й українська пісня загомонить від часу до часу між мурами Праги (а Чехам дуже подобають ся українські пісні) й таким чином настає якась сердечна дружба, яка, маймо надію, по війні стане сильнішою... В кождім разі наш побут у Празі не зостанеться без обоюдної користі для обох народів.

Observer.

За тиждень.

Воєнні події. — Що чувати в Румунії.

Настрій в Ірландії.

І минулий тиждень був видовищем завязаних боїв і змагань на всіх полях боїв. Правда, в Галичині й на Волині стало в останніх днях дещо тихше, що треба пояснювати собі пересуваннями військ обох воюючих сторін поза фронтом, яке означає, що незабаром прийде до рішучої боротьби за Львів і посідання цілої східної Галичини. Зате Болгаре зачали свою офензиву й ведуть її з успіхом далі, про що пишемо далше.

Щодо східного фронту — на Волині пробували Росіяне перейти в численних місцях на західний беріг Стоходу (коло Любешева, Тоболя, Рудки, Червищ, Гулевич, Киселина). Однак всі їх заходи розбили ся. У східній Галичині звертали Росіяне свої напади головно проти простору на захід від Залізців і на полудне від Горожанки. Відбиваючи їх напади, відзначили ся тут турецькі війська, що підчеркнули звітлення австро-угорського й німецького генерального штабу. На Буковині були північно-східні провали головних карпатських верхів також у минулім тижні видовищем ненастанних завязаних боїв. Австро-угорським і німецьким військам повело ся тут обсадити височини Стара Віпчина, Стара Обчина, Магура й Крента (на полудне від Жабя). З приводу некорисного терену бої тут незвичайно важкі. Зате на лінії Делятин—Мармароський Сигіт Росіяне посунули ся знов уперед, зайнявши граничну галицько-угорську місцевість Ворнянку й височини перед Керес-мезе (Ясінь). Східний фронт веде тепер на полудне від Припяти вздовж Стоходу, переходить залізничні лінії Сарни—Ковель і Луцьк—Ковель і минає луком на захід від Луцька горішню Турію, де Лінзінген здержав Росіян коло Киселина, Шельвова та Свинох. Далше веде фронт понад горішню Липу, на захід від Бродів, опісля попри Зборів, де зачинає ся ліве крило армії Ботмера, яка стоїть частинно над, а частинно на захід від Золотої Липи (Зборів, Озірну, Підгайці, а над Дністром Маріямпіль разом з вчисленими в попереднім огляді містечками опустили Австрійці без бою). Далше на полудне переходить

фронт через Дністер у місці, де впадає до нього Бистриця й веде потім від Татарського просмику під тупим кутом через недавно здобуті височини на північний схід від головного карпатського хребта аж до румунської границі. Близько 3-місячна російська офензива вичерпала значно людський матеріал російської імперії, коли там пробують тепер втягнути у військо всі азійські дикі племена та зачинають списувати у Фінляндії всіх здатних до ношення оружя.

По 7 тижнях великої англійсько-французької офензиви на заході, яка мала попровадити Англіїців і Французів аж по Рен, згадують ся майже всі ті самі місцевости, які подавали ся в офіційних звідомленнях на самім початку офензиви. В останніх днях вели ся на північ від Сомми знову дуже криваві бої. Численні англійські приступи між Тієнвалем і Позієром відбито. На північний схід від Позієру й коло ліса Фуру зломил ся також усі англійські напади в німецькім огні. Завязані боротьби ведуть ся за посідання села Гілемону, яке переходить з рук до рук. На полудне від Сомми бої менше криваві, хоч і тут не щадять Французи своїх військ. Про бої в області Маси можна сказати тільки се, що вони ведуть ся далше в тім самім темпі, що й досі. Очевидно Французи під Верденом не осягнули ніяких успіхів, зате мають звязані сильно руки, бо сюди відтягнули вони великі сили з області Сомми, сподіваючи ся завдати при їх помочи може й рішучий удар німецькій облозі.

На італійським терені війни наступали Італійці проти нових австрійських становищ, які тягнуть ся від гори С. Габрієлі (коло Салькане) через долину Віспах і високорівню Комен аж до побережя. Замітні передовсім зусилля Італійців безпосередньо на схід від Гориці і проти східного склону глибокої долини Вальоне, коли гора С. Габрієля й гора Санто стоять під безнастанним огнем італійської артилерії. Всі ті наступи відбили Австрійці доволі легко, що повинно бути доказом безпідставности італійських надій, звязаних із здобуттям Гориці. На тирольським фронті розбило ся більше наступів Італійців у Дольомітах і кілька підприємств в області Паузубя.

По довшій застою зачинає Балкан знову свою мову. Загуділи знову гармати, затарахкотіли кріси. В боротьбі із сербською дунайською дивізією здобули Болгаре Фльорину, а ліве крило їх армії зачало загальну офензиву. Операції Болгар розтягнули ся також на простір на схід від Струми й на північ від озера Тагіне. Недалеко міста Серрес побили Болгаре війська коаліції, відперли їх на правий беріг Струми. В долині Вардару напірають безуспішно англійсько-французькі війська на передні болгарські позиції на полудне й полудневий захід від озера Дойран. Останні звідомлення болгарського генерального штабу доносять, що Болгаре йдуть уперед на цілій лінії. З хвилию вступлення болгарських військ на грецьку територію зачали веніцелісти горячкову агітацію за війною. Не сплять очевидно й агенти держав порозуміння.

Що торкаєть ся турецьких фронтів, там важних подій не було. На Кавказі посунули ся Турки вперед і перейшли через ріку Мурад. На перським фронті зайшли вони в погоні за Росіянами до Гамадан, через що осягнули половину дороги до Тегерану, від якого вони віддалені на 250 кілометрів. До турецьких успіхів треба зачислити й опорожнення Італійцями Тріполісеу, що стало ся наслідком боротьби з турбильцями.

Положення в Румунії оцінюєть ся тепер з усіх сторін корисно. Однак ся оцінка опираєть ся в дійсности тільки на сім, що знову минуло без рішення кілька днів, в яких можна було сього рішення сподівати ся. З сього виходить, що може минути ще зо три тижні, заки Румунія на щось рішить ся. Ясне, що Румунія все ще вагаєть ся, чи має взяти участь у сій світовій війні, і то з двох причин: вона не має ніякої певности, котра з воюючих сторін вийде побідно, а далше вона думає, що може ще й пізніше рішити ся. Такі зовнішні справи, як румунські замовлення в Німеччині, продаж збіжжя центральним державам і т. д., не мають тут значіння. Вони не стануть поперек дороги

воєнному рішенню, тільки навпаки воно їх усуне. Положення в Румунії буде доти напружене й непевне, поки воєнне положення на сході не буде прояснене. Коли воно прояснить ся, тоді западе також рішення в Букарешті.

Англія має немало клопоту з Ірландією. В останніх часах багато пишеть ся в англійській пресі про тимчасову розвязку ірландського питання, якою має бути „гомруль“, себто самоуправа Ірландії, яку скасовано з початком війни. По бунті у великодніх днях поїхав президент міністрів Аскіс сам до Ірландії, щоб наочно пізнати тамешні відносини. Опісля зачали ся переговори з ірландськими провідниками й на якийсь час справу полагджено. Одначе страчення Кезмента знов обурило до краю Ірландців і відносини між ними й Англіяцями ще більше погіршили ся. Як доносять з Дубліна, політична ліга „Gaelic League“ вибрала своїм президентом Джон Мак Нейля, засудженого за участь в ірландським повстанню на досмертну вязницю. Предсідатель ліги, католицький священик, заявив, що вибір Мак Нейля буде великою радістю для цілого ірландського народу. Щодо нього він волів би, як Джон Мак Нейль, сидіти в тюрмі ніж бути королем Англії. Збори прийняли резолюцію, в якій висловили спочутте всім жертвам, що погибли в часі ірландської революції, й подив для їх відважної діяльності і мученицької смерті. Знов римо-католицький єпископ Лімеріцький веде явно аїтацію против Англії та публично заявляє, що обурення в Ірландії дійшло до крайности. Останні події в Дубліні, віроломство англійського правительства, яке проявило ся в справі гомруля, й багато інших подій із області англійської дволичности настроїли — на його думку — ірландське населення так, що воно вже не дожидає нічого від Англії. І в такій країні задумують тепер Англіяці завести загальний військовий примус, аби тільки зміцнити розторочені ради своєї армії... I. H.

Вісти.

3 Берліна. Чергова середа 16 серпня с. міс. на так званих „Osteuropäische Empfangsabende“ пройшла дуже живо та при значній участі гостей, не дивлячи ся на літню пору та спеку. Член президії С. в. У. д. Ол. Скоропис-Йолтуховський відкрив збори коротеньким привітним словом з рамени шістьох організацій, що зорганізували сі спільні вечірки. На вечірках установила ся така норма, що бесідник не має права займати увагу слухачів довше 10 хвилин. Тим досягаєть ся різнородність програми й даєть ся змога зібраним вести більше приватних балачок на теми, які кого більше цікавлять, і з тими саме людьми, від яких він сподіваєть ся найбільше безпосередньо дізнати ся. На сій вечірці з рефератів слід піднести цікаву розвідку д. Тірша, який на підставі густоти населення, кількості великих (понад 100.000 мешк.) міст і природних багатв Росії довів присутнім, що „Велика Росія“ велика не власним добром, а лиш тим, що в своїх лабетах держить культурнійшій й багатшій краї, в першу чергу Україну, та використовує їх для того, щоб їхже силами дупити та в ярмі держати їх самих і інші народи й загрозувати цілій європейській культурі.

Др. Шупп зреферував цікаву розвідку д-ра Нецеля про психологію Москалів.

Панна Чакман відчитала вірш болгарського поета Славейкова в німецьким перекладі.

Д. Скоропис подав присутнім цікавий факт до відомости, що полонені одного німецького табору зібрали 608 мар. 44 феніків для жертв нападу французьких літаків на Карльсруе. Присутні зустріли сю звістку окликамі признання. Тоді д. Скоропис запитав, як присутні вияснюють собі сю велику жертву полонених, коли прийняти на увагу їх мізерні матеріальні засоби, а особливо психологічний бік справи? Аджеж се збирали салдати, вороги німецького народу. А до того той табір носить офіційальну назву „табір російських полонених“.

Ніхто не міг найти жадного вияснення. Коли-ж д. Скоропис сказав: „Рішення сеї загадки дуже просте. В сім „ро-

сійським“ таборі нема ніодного Москаля. Се чисто український табір, перший український табір у Німеччині“, тоді присутні се вияснення привитали цілою бурею оплесків.

Українські вистави трупи Суходольського в Петербурзі. Підписаний ініціалами автор Н. Д. ось що пише в „Р'бчи“ ч. 168 про згадані вистави в „Народнім Домі“: „Не зважаючи на зацікавлення широкою публіки театром, Українці не особливо зацікавили Петербуржців. Думаємо, що причина того не в слабости артистичних сил трупи Суходольського. Є тут і співаки з гарним голосом і досвідчені, далеко не позбавлені таланту актори.“ Далі нарікає автор на зміст самих представлюваних драм, на „царство великої наївности, поле все тих самих оповідань про бідного парубка, ненависного старого жениха й добродійну долю, котра уладжує щасте люблячих сердець. Усе те оживляє спів і танець як необхідний додаток.“ Спів і танець усе мали досі успіх. Одначе щоб забезпечити успіх самим драмам, актори мусять грою накладати слабі боки драм ефектами, „а в засобі зостають ся знов таки спів і танець“, але одно й друге увійшло в програми й театри мініатур. „Будуччина українського театру в драмах, написаних без огляду на ту публіку, котра тільки з пятого на десяте присвоює собі текет, чужий її уху.“

Російська управа в новозайнятих частях Галичини й Буковини. „Русское Слово“ (ч. 153 з д. 3/16 VII) повідомляє: Вчора виїхали до головної кватири член Державної Ради Ф. Трепов, директор департаменту загальних справ міністерства внутрішніх справ П. Стремоухов і начальник відділу особистого складу тогож департаменту Н. Боборикін. Поїздка тих осіб стоїть у звязку з наміреним уведенням цивільної управи в зайнятих нашими військами неприємельських місцевостях. Перед відїздом Ф. Трепов відвідав предсідателя ради міністрів Б. Штюмера й інших членів кабінету. Приїзд Ф. Трепова до Петербурга викликало його бажання поінформувати ся в членів кабінету про погляд правительства на питання управи завойованими землями. Права генерал-адютанта Ф. Трепова нічим не відрізняють ся від прав бувшого галицького генерал-губернатора гр. Бобринського. Ф. Трепов одержав означене поручення — встановити порядок у завойованих землях, не нарушуючи інтересів місцевого населення, полишаючи йому повну свободу віроісповідання і т. д. З нарад із урядовими особами генерал-адютант Ф. Трепов вияснив, що волинської й подільської губернії не прилучать адміністративно до галицького генерал-губернаторства, а слухи, які появили ся в сій справі, не мають підстав. Зараз по приїзді на місце Ф. Трепов сформує кадру чиновників і займеть ся питанням допомоги зруйнованому населенню й поступеним уведенням життя в тих землях на нормальній шлях. До служби притягнеть ся також і місцеві особи. Трепов дістав інструкцію широко співділати з місцевими громадянськими органами з тою цілю, щоб сі останні могли зорганізувати ся й помагати правительству вводити порядок у краю. Основою політики Ф. Трепова буде доброзичливе відношення до всіх національностей і громадських елементів краю.

La Revue Ukrainienne. У серпневім числі віденської часописи „Die Wartburg“ читаємо з приводу французького журналу про українську справу: Важне українське питання, важне передовсім також з німецького становища, обговорюють сьогодні ріжні часописи в німецькій і інших світових мовах; отся часопись може мати під сим оглядом визначне значіння.

Страти людей у війні. „Frankfurter Zeitung“ пише під сим заголовком: „У Копенгазі засновано товариство для досліду соціальних причин війни, котре поставило собі задачею науково обробити відносні питання, наскільки позволяють на се статистичні дані. Се товариство випустило саме своє друге звідомлення, яке обговорює страти людей у війні. Розумієть ся, на вступі вказуєть ся на те, що чисельні дані для поодиноких країв дуже ріжнородні, а для деяких загалом

нема офіційного матеріалу. Та не зважаючи на се, се наукове товариство старало ся з цілого підручного й доступного для нього матеріалу зіставити обрахунки, які оцінюють утрати за два роки, причім підчеркує, що воно скрізь держало ся minimum-а“.

Подаєм далі за „Fr. Z.“ числа страт держав почвірного порозуміння. За два роки війни втратила англійська сухопутна армія в офіцерах: 11.555 убитих, 19.343 ранених, 3.462 пропавших без вісти, отже разом 34.360. Коли дорахувати сюди втрати серед рядових, убитих буде 188.464, ранених 512.465, пропавших без вісти 107.534, отже разом 808.463. Значні також утрати англійської фльоти: в убитих і невідомих виносять вони 16.983, в ранених 1794, разом 18.777. Англійських полонених є в Німеччині 32.000, в Туреччині 17.827, в Болгарії 449, разом 50.276.

Про втрати французької армії нема урядових звідомлень, тому обчислення згаданого товариства про неї опирають ся на інших матеріалах. Обчислення дали такий вислід: 870.000 убитих, 2,080.000 ранених, 624.000 інвалідів, 400.000 полонених.

Нема також урядових дат про італійські втрати; їх обчислено за час 14 місяців війни на 105.000 убитих, 245.000 ранених, 55.000 полонених, разом 405.000.

Найтрудніше було зіставити втрати російської армії. Одиноким російським матеріалом про ті дати були праці союзу російських міст і союзу земств у видаваних ними часописах. Сі два союзи завідують організацією транспортів ранених з фронту до краю та займають ся їх опікою. Одначе їх звідомлення в дечім невірні з огляду на цензуру. Дати позбирані на основі таких звідомлень ось такі: Сума втрат російської армії по день 1 лютого 1916 є 7,701.000 людей. З того на убитих припадає 900.000, на померших від ран 187.000, на померших від недуг 63.000, на ранених 2,936.000, хорих 985.000, полонених 2,000.000. Числа полонених подані на основі звідомлень осередніх держав. У двох роках впало або вмерло 1,494.000 російських вояків. Всі втрати російської армії за цілі два роки війни виносять над $8\frac{1}{2}$ мільона людей, з того 5,181.000 вже більше не вернуло в стан армії. Убитих та інвалідів разом є до 2,260.000. Здаєть ся, треба числа дійсних утрат ще значно підвищити, бо з інвалідів ще багато вмирає, а мало хто зовсім виздоровлює. Усіх офіцерів по день 1 лютого 1916 втратили Росіяне 108.700.

Про бельгійські втрати також нема урядових дат. Як загальну їх суму можна означити 200.000; з того припадає на убитих 50.000, ранених 110.000, полонених 40.000.

Великі втрати Сербів; їх число виноситиме коло 400.000; з того убитих було 60.000; ранених 140.000, полонених 200.000. Коли дорахувати тих 50.000, що вмерли від хоріб, число вмерлих виносить 110.000.

В сих числах виявляють ся величезні втрати держав почвірного порозуміння в теперішній війні. Їх сума дає число 10,000.000, коли втрати Німеччини по урядовим досліддам є приблизно такі самі, як втрати Франції. Для порівняння сих утрат з утратами в попередніх війнах зладжено в студіях данського товариства порівняну статистику: і так у французько-пруській війні 1870—1871 рр. мали Французи 138.871 убитих, 137.626 ранених, разом з полоненими сі цифри не перевищали $\frac{1}{4}$ мільона, коли теперішні втрати Французів перевищають далі третій мільон. В кримській війні мала Англія 22.885 в убитих і ранених, в бурській 28.603, тепер се число перейшло 700.000. Свої небували втрати може Росія знести легше ніж инша держава, бо має велике населення, яке до того скоро множить ся. Дальші статистичні дослідди данського товариства будуть саме присвячені питанню зросту населення.

Переписка Редакції.

Полоненому Сучаку. Українські книжки, видані в Австрії, можна було перед війною привозити на рос. Україну очевидно лише ті, які дозволяла цензура. Дозволені книжки

можна було привозити до схочу, в довільній кількості, але російські митні (таможенні) власти брали, толкуючи відповідно — розуміють ся цілком фалшиво й безправно — таможенну умову Росії з Австро-Угорщиною, з кожного пуду залізничних або почтових посилок 17 рублів мита, що підносило ціну книжки сливе вдвоє. Мито брало ся лише від укр. книжок, — польські, німецькі, французькі тощо йшли через кордон без митного податку. На основі згаданої умови за посилки під опаскою (бандеролею) загалом не можна було брати мита, але російські власти на се не вважали.

Перепускала цензура здебільшого видання Наукового Т-ва ім. Шевченка, Укр.-р. видавничої Спільки, „Сільського Господаря“, „Руську (себто Українську) Пишменність“ вид. львівської „Просвіти“, де саме зібрані наші класики, й деякі инші, але скласти спис таких книжок дуже тяжко, бо напр. один час пускали ся твори Шевченка, а потім їх заборонено і т. д. Деяких книжок цензура не пропускала зовсім, як от Календарі льв. „Просвіти“, „З глибини“ М. Коцюбинського вид. „Укр. Музи“ й ин.

З огляду на те, що в цензурі багато значить „усмотреніє“, годі сказати напевно, чи ту або иншу книжку вона перепустить. Одно можна сказати, коли книжка зачіпає відносини Росії до України або говорить загалом про російські порядки неприхильно чи лише критично, то така книжка не пройде через цензурний фарватер. До книжок у німецькій, французькій чи англійській мові цензура була значно ласкавіша — бо ж сими мовами в Росії маси не говорять, а володіють ними лише розмірно невеличкі круги інтелігенції. Чим дорожші сі книжки були, тим легше їх було перевезти, бо вже дорога ціна сама значно обмежувала їх поширення. Окремого мита на сі книжки, як згадувано, не брало ся.

Багатьом полоненим. Багато з наших земляків, що отсе лише в полоні почали читати книжки на літературній укр. мові, звертають ся до нас з просьбою вказати їм укр.-російський словарь. Дуже добрий великий словарь Грінченка вид. у Києві в 4 томах, але се словарь виключно народньої мови; для літературної мови можна порадити лише „Українсько-російський словник“ Дубровського, вид. „Часу“.

Набувати сі словарі можна в книгарні Наукового тов. ім. Шевченка у Львові (Buchhandlung d. Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Ringplatz 10).

З сим числом розсилаємо для вигоди передплатників і читачів замовлення на наші видання й чеки поштової щадниці ч. 107.090, котрими просимо висилати передплату на „Вістник“ і „Ukrainische Nachrichten“, як також і належитість за замовлені книжки та жертви на українські національні цілі. Звертаємо увагу, що передплата на „Вістник“ від 1-го мая підвищена.

Адміністрація.

Зміст: Російські Українці в обороні австрійських Українців і проти політики російського правительства в Галичині. — М. Троцький. Росія і славянство. — Володимир Гнатюк. Українська усна словесність в українській літературі й голосах чужинців. — З поезій полоненого О. Кобця: Рядком ми сунулись вночі. Я прощав ся — пригортав. Шумить очерет над Дунаєм. Ой, рано вмірати! Ростопленим словом скарги моєї. — А. Б. Листи з Галичини. Переносини Коша У. С. С. Вразинія, думки й розмови. — Володимир Бемко. Сучасні образки. — Observer. Гурток виделених українських учителів з Буковині в Празі. — І. Н. За тиждень. — Вісти: З Берліна. Українські вистави трупи Суходольського в Петербурзі. Російська управа в новозайнятих частях Галичини й Буковини. La Revue Ukrainienne.

Страти людей у війні. — Переписка Редакції.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.